

Universidade de Varsovia
Facultade de Linguas Modernas

Joanna Włodarczyk
221/W

Vocabulario *cosmofrán* -referencias e
autoreferencias na obra de Fran Alonso- e
as súas implicacións na tradución ao
polaco de *Males de cabeza*

Tese de licenciatura
na titulación de Estudos Culturais,
na especialidade de Estudos Ibéricos

Director da tese:
Dr. Gerardo Beltrán
Instituto de Estudos Ibéricos e Iberoamericanos

Varsovia, maio 2009

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przez mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora pracy

Streszczenie

Niniejsza praca magisterska składa się z tłumaczenia z języka galisyjskiego na język polski książki napisanej przez Frana Alonso, pod tytułem *Szaleństwo jest niczym kapelusz* (tytuł oryginału: *Males de cabeza*) oraz analizy jednego z problemów, które pojawiły się w trakcie tego tłumaczenia. Praca poświęcona jest tłumaczeniu specyficznego słownictwa, nazywanego przez autora 'cosmofrán', w skład którego wchodzi słowa symboliczne w dziełach Frana Alonso: słowa-klucze oraz słowa mające znaczenie osobiste dla autora, słownictwo mające korzenie afrykańskie, w większości pochodzące z literatury afrykańskiej w języku portugalskim oraz neologizmów powstałych na skutek połączenia dwóch wyrazów istniejących w języku galisyjskim a także neologizmów semantycznych utworzonych na podstawie toponimów.

Słowa kluczowe:

tłumaczenie, przekład, literatura, Fran Alonso, Galicia, Hiszpania, dzieło, autor, język galisyjski, poezja, proza,

Dziedzina pracy:

09.4 Translatoryka

ÍNDICE

Introdución.....	7
1. Palabras emblemáticas na obra de Fran Alonso e a tradución en <i>Males de cabeza</i>	11
1.1 Palabras claves	11
1.1.1 Pedramol	11
1.1.2 Esparto	19
1.2 Palabras cun valor persoal para o autor.....	23
1.2.1 Lapas	23
1.2.2 Lavañeira.....	25
1.2.3 Casambuleiro.....	27
1.2.4 Vitrocerámica.....	28
1.2.5 Bestelleiro	30
2 Palabras con raíces africanas na obra de Fran Alonso e a tradución en <i>Males de cabeza</i> ..	33
2.1 Palabras non traducidas nin adaptadas ao polaco en <i>Males de cabeza</i>	33
2.1.1 Malembe.....	33
2.1.2 Tretremi.....	36
2.1.3 Cazumbi	38
2.1.4 Cabobo	39
2.1.5 Moleque	40
2.1.6 Wolof	41
2.1.7 Cambutas.....	42
2.2 Palabras adaptadas ou traducidas ao polaco en <i>Males de cabeza</i>	43
2.2.1 Mulemba	43
2.2.2 Bembón	46
2.2.3 Cacimbo/ Cacimbada	47
2.2.4 Cafóficos	50
2.2.5 Auga gorda.....	53
3 Palabras inventadas a partir de palabras galegas e topónimos: a tradución delas en <i>Males de cabeza</i>	55

3.1	Neoloxismos a partir de dúas palabras existentes no idioma galego.....	55
3.1.1	Forzatroz.....	55
3.1.2	Abricar.....	56
3.1.3	Embebeliz.....	56
3.1.4	Perfumegante.....	57
3.1.5	Vomiturais.....	57
3.1.6	Peganoxenta.....	58
3.2	Neoloxismos a partir de toponimia centroamericana e galega.....	58
3.2.1	Talolinga.....	58
3.2.2	Totumbla.....	60
3.2.3	Pedramarrada.....	60
	Conclusións.....	62
	Bibliografía.....	64

Introdución

Na presente tese enfrontámonos coa análise do traballo de investigación por parte do tradutor ao traducir do galego ao polaco a novela titulada *Males de cabeza* escrita por Fran Alonso. Para que o contido da tese sexa comprensible, é indispensable mencionar e explicar algúns feitos. Cómpre marcar, sobre todo, que a tradución de *Males de cabeza* ao polaco da que se fala ao longo de todas estas páxinas forma parte deste traballo e achégase ao final, en forma de apéndice. Ao mesmo tempo, é preciso saber que o libro nunca foi publicado en polaco, así que non existen outras versións da tradución ás que poderíamos referirnos. Sen embargo, nas seguintes liñas intentaremos comentar o proceso da tradución e os aspectos que tiveron moita influencia na forma da versión actual do libro en polaco, e así mesmo no contido deste traballo.

Antes diso, sería favorable mencionar algunhas palabras sobre o autor de *Males de cabeza*, que é un dos máis coñecidos representantes da literatura galega contemporánea. Fran Alonso (Francisco Alonso Villaverde), nado en Vigo en 1963, é escritor, xornalista e editor. Estudou Filoloxía Galego-Portuguesa na Universidade de Santiago de Compostela. Na actualidade exerce como Subdirector para a Edición Xeral en Edicións Xerais de Galicia e, desde 2006, ocupa o cargo de vicepresidente da Asociación Galega de Editores. Tamén foi membro da directiva do Pen Club de Galicia. Durante varios anos colaborou semanalmente nas páxinas de opinión de *La Voz de Galicia* e posteriormente nas páxinas de cultura do diario *El País*. Desde 2002, mantén unha columna no semanario *A Nosa Terra*. Como escritor, publicou máis de 15 títulos e concedéronse premios como o Blanco Amor de Novela, o Losada Diéguez á mellor obra literaria de 1998, o Rañolas de Literatura Infantil e Xuvenil ao mellor libro do ano, e a distinción White Ravens da Biblioteca Internacional de Múnic. A súa obra abarca a narrativa, a poesía, a literatura infantil e xuvenil e o xornalismo. Fran Alonso é autor de máis de quince títulos, como narrador publicou *Tráiler* (1991); *Cemiterio de elefantes* (1994); *Silencio* (1995); *O brillo dos elefantes* (1999); *Males de cabeza* (2001); *Cartas de amor* (2006); e *A vida secreta de María Mariño* (2007). Como poeta deu á luz *Persianas, pedramol e outros nervios* (1992), un libro considerado pola crítica como un referente fundacional da poesía galega dos 90; *Tortillas para os obreiros* (1996); *Cidades* (1997); *Subversións* (2001) e *Balada solitaria* (2004), editado por primeira vez en Portugal. Tamén é autor do álbum infantil *A casa da duna* (2002), realizado en

colaboración co fotógrafo Manuel G. Vicente, das crónicas de literatura xornalística *Territorio ocupado* (1998), do seu último libro *Un país a medio facer* (2008), e de *Poetízate* (2006), unha divertida e desenfadada antoloxía da poesía galega que se converteu nun auténtico best-seller. A súa obra está traducida a varias linguas.

Agora, xa coñecendo o autor, podemos facer un pequeno comentario sobre un dos seus libros, *Males de cabeza*, ao que está dedicado este traballo. O libro publicouse no ano 2001 por Edicións Xerais de Galicia. A segunda edición apareceu pronto, no ano 2002 por La Voz de Galicia. En 2007 publicáronse traducións do libro ao catalán por El Cep i la Nansa edicions e ao castelán por Faktoría K de Libros. *Males de cabeza* é unha novela que presenta unha ollada sobre a sociedade contemporánea e mostra os exemplos da tolemia que nos rodea, formando parte da realidade na que nos tocou vivir nestes anos. Por outro lado, propón a idea de que a tolemia é un sombreiro que cada un pode poñer e quitar cando quere e se sabe controlar. O libro constitúe unha parte do macrotexto literario que Fran Alonso está construíndo dende as súas primeiras obras, un feito que ten moita importancia para a tradución, pero, por desgraza, non nos ocuparemos deste tema ao longo das páxinas dese traballo.

Cómpre engadir que *Males de cabeza* foi traducido a base da primeira edición do libro publicada no ano 2001, despois foi actualizado cos cambios que introduciu o autor na edición de *La Voz de Galicia*, que non eran moi significativos alén de dous que apareceron no relato “Economía da guerra”. A primeira alteración é o nome do local que foi cambiado de “Cafetería Tropical” a “Café Tropical” para que coincidise co nome que aparece noutras obras do autor. A segunda modificación é o cambio da moeda de pesetas a euros para que o relato fose máis actual. Fran Alonso revisou e actualizou outra vez *Males de cabeza* para a publicación do libro en castelán, por iso ao final tamén era preciso revisar a tradución e actualizala cos cambios máis recentes, que apareceron sobre todo nos capítulos impares titulados “A tolemia é un sombreiro”, pero na súa maioría tratábase de quitar ou engadir algunhas palabras ou modificar as frases para que a información quedase presentada con máis claridade.

Aínda nos queda por aclarar o papel do autor na tradución de *Males de cabeza*. Dende o principio Fran Alonso colaborou no proceso da tradución deste libro ao polaco, axudando a entender algunhas cousas e explicándoas, moitas veces facendo referencias

persoais e indicando as fontes das referencias que se fan no libro. É o motivo polo que no traballo moitas veces aparecen citadas as palabras do autor sen indicar a súa procedencia. En todos estes casos onde non se menciona a fonte do que foi dito polo autor, as citas proceden da comunicación persoal con Fran Alonso que tiña forma de correspondencia por correo electrónico ou de encontros en persoa. Estes factores influíron definitivamente nalgunhas decisións no momento de traducir e por iso resulta imprescindible recorrer a esta información non formal, que nunca foi publicada. Algo semellante pasa tamén coas afirmacións sobre a percepción dunha palabra por galegofalantes. A non ser que estas dúbidas xa fosen explicadas polo autor, todas son froito do traballo de investigación entre os galegofalantes, que se realizou en forma de varios encontros coas persoas que mostraron o seu interese neste proxecto. Grazas a estas persoas foi posible realizar a tradución do libro e así mesmo deste traballo.

Un dos exemplos da colaboración co autor que non aparece mencionado ao longo das páxinas desta tese é a tradución do título do libro. Como no idioma polaco non existe unha expresión que podería reflectir a carga significativa que leva “males de cabeza”, nin era fácil atopar outra expresión no idioma galego que puidera reflectir o contido da obra, a solución era tomar a forma dos títulos dos capítulos breves “A tolemia é un sombreiro”. Como resultado desta colaboración e decisión, a tradución do libro ao polaco leva o título “Szaleństwo jest niczym kapelusz”.

Os problemas que se poden identificar na tradución deste libro son múltiples, e non sería posible comentalos todos neste traballo, así que na presente tese enfrontámonos cun dos aspectos da tradución da obra literaria do idioma galego ao polaco, trátase dunha análise do traballo de investigación do tradutor ao traducir o libro *Males de cabeza* de Fran Alonso. Como será posible observar despois, fixarémonos no vocabulario moi específico que usa o autor en *Males de cabeza*, que el mesmo chama vocabulario ‘cosmofrán’, concentrándonos tanto na procedencia e na aparición desas palabras noutros libros, como na súa recepción por parte dun lector galegofalante, a fin de determinar a razón do uso do vocábulo no texto, é dicir, neste caso, na maior parte trátase de investigar cal dos factores, significado ou sonoridade da palabra, xoga o papel máis importante. Saber iso é imprescindible para o tradutor para poder tomar a decisión de e cómo se deben traducir ou adaptar esas palabras ao idioma ao que se está traducindo o libro. Nese traballo centrarémonos na análise e nas solucións deses

problemas na tradución do libro ao polaco, pero a mesma análise podería aplicarse tamén ás traducións a outras linguas.

Antes de comentar o contido dos capítulos deste traballo, intentaremos explicar ao que se refire o vocabulario ‘cosmofrán’. Moitas palabras deste vocabulario son intraducibles, alleas ao galego, e como di Fran Alonso: “eu incorpóroas no medio do discurso literario pola súa sonoridade e sométoas a unha nova significación en función do contexto”. Entre estas palabras, poderíamos diferenciar tres grupos: o primeiro serían as palabras emblemáticas na obra de Fran Alonso, o segundo sería o vocabulario procedente de moi diversas linguas e culturas e o terceiro: palabras inventadas por Fran Alonso e topónimos.

No primeiro capítulo ocuparémonos do vocabulario emblemático na obra de Fran Alonso, intentaremos analizar o uso das palabras claves e das palabras cun valor persoal na obra do autor a fin de buscar o mellor modo de traducir estas palabras ao polaco en *Males de cabeza*. Para chegar a ese obxectivo analizaremos tamén a percepción das palabras por galegofalantes no texto orixinal e os exemplos destas palabras nos fragmentos traducidos ao polaco.

No segundo capítulo fixarémonos no problema de tradución das palabras do vocabulario ‘cosmofrán’ procedentes da cultura africana. Analizaremos as palabras presentes na obra de Fran Alonso, pero tamén nos referiremos aos textos doutros autores a fin de determinar o significado da palabra e a importancia que ten ese significado para a tradución de *Males de cabeza*. Intentaremos buscar as palabras que podemos deixar sen tradución ao polaco se quedan ben no texto e tamén analizaremos os posibles modos de tradución ou adaptación de vocabulario de raíces africanas.

No terceiro e, ao mesmo tempo, o último capítulo desta tese ocuparémonos do vocabulario ‘cosmofrán’ inventado a partir de palabras existentes en galego e de palabras que foron creadas de topónimos. Analizaremos o proceso de creación dos neoloxismos na obra de Fran Alonso no idioma galego e intentaremos adaptar o mesmo modo para crear palabras de significado parecido en polaco. Por outra parte investigaremos a percepción dos neoloxismos creados de topónimos no texto orixinal en galego a fin de atopar a mellor solución de incorporalos na tradución de *Males de cabeza* ao polaco.

1. Palabras emblemáticas na obra de Fran Alonso e a tradución en *Males de cabeza*

O primeiro grupo do vocabulario ‘cosmofrán’ que podemos distinguir neste traballo, son as palabras que poderíamos chamar ‘emblemáticas’ na obra de Fran Alonso. Este grupo contén as palabras claves da obra do autor e as palabras que teñen valor persoal para o autor, incluíndo as relacionadas con Galicia. Ao primeiro subgrupo pertencen as palabras ‘inseparables’ dos libros de Fran Alonso: ‘pedramol’ e ‘esparto’ que aparecen en contextos moi diferentes, tanto en *Males de cabeza*, como noutros libros do autor. Un factor importante en caso de ambas palabras é o feito de que aparecen no texto só pola sonoridade, son palabras que en Galicia non se entenden e o seu significado depende da imaxinación do lector, daquela na tradución polaca de *Males de cabeza* non están traducidas. O segundo subgrupo xa son palabras que case todas (alén de ‘casambuleiro’) existen no idioma galego, pero na maioría dos exemplos o autor emprégaaas (excepto ‘lapas’) sen respectar os seus significados e dándolles unha extorsión semántica. O que ten en común este subgrupo é que son palabras cun valor persoal para o autor, sexa por estaren ligadas á súa infancia ou relacionadas con Galicia ou co ámbito mariño, que está moi presente en toda a obra de Fran Alonso. A este subgrupo pertencen as seguintes palabras: ‘lapas’, ‘lavañeira’, ‘casambuleiro’, ‘vitrocerámica’, ‘bestelleiro’. A cuestión da posible tradución destas palabras depende de cada caso por separado, non podemos definir unha solución aplicable a todas estas palabras.

1.1 Palabras claves

1.1.1 Pedramol

O ‘pedramol’ é o nome dunha marca en Galicia que xa desapareceu. Eran uns paquetes dunha area especial coa que se limpaban as cociñas de ferro e as tarteiras nas casas, hai 40 ou 50 anos. O seu significado é ‘pedra mol’, ‘pedra branda’ e a forma ‘pedra mol’ aparece nos dicionarios de galego (Feixó, 1999), pero Fran Alonso escribe sempre a palabra toda xunta: ‘pedramol’. Moita importancia ten o feito de que na actualidade esta palabra xa non se usa e a maioría da xente nin sabe o que significa.

En *Males de cabeza*, a palabra ‘pedramol’ atopámola varias veces en diferentes contextos. Nalgúns casos a palabra forma adxectivos, como ‘pedramólico’, moitas veces describe algo ‘de pedramol’ ou a partir dela están inventadas outras palabras novas, como ‘pedramolento’, creada de dúas palabras: ‘pedramol’ e ‘lento’. A primeira vez que aparece ‘pedramol’ é no relato “Economía da guerra”, onde podería ter o significado de ‘pedra mol’ (Alonso, 2001a: 37):

*Só a idea de carecer de tabaco e non dispoñer de cartos para mercado produciálle un estremecemento, estridente coma o rozamento da area ou do **pedramol**.*

A segunda vez que a atopamos é nun dos capítulos breves “A tolemia é un sombreiro (8)”, onde ten a forma do adxectivo ‘pedramólicos’ (Alonso, 2001a: 59):

*Con todo, dos dementes de que máis desconfiamos os gatos é dos cans de palleiro, ese exército de tarados **pedramólicos**.*

No relato “Carapuchiña e o pobo feroz”- unha versión deformada e controvertida do famoso conto infantil- podemos observar que a palabra ‘pedramol’ gardou o seu significado primario (Alonso, 2001a: 70):

*Habitualmente a avoa estaba a facer pequenas cousas domésticas cando a neta chegaba á súa casa: poñer a roupa da cama a clareo, apañar unhas nabizas na horta, limpar con **pedramol** os cacharros enfarruscados da cociña de ferro ou mesmo ver algún programa concurso na televisión;*

Outro relato no que o autor usa esta palabra na forma do adxectivo ‘pedramólicas’ é “O Bar de Sam”, unha versión actualizada e deformada, esta vez da famosa película *Casablanca*. (Alonso, 2001a: 86):

*Era noite pecha e o ceo parecía cuberto por un inmenso crespón negro, inzado de nubes **pedramólicas**, coma se todos os paxaros de Hitchcock sobrevoasen o bar.*

Despois, o ‘pedramol’ aparece dúas veces no relato “Hamburgo, tan intimamente”, como descrición da néboa que hai en Hamburgo – ‘neboeiro de pedramol’ (Alonso, 2001a: 117):

*Os días deixaban caer a súa poalla de cacimbos, cincenta, con aquel neboeiro de **pedramol** que se introducía por todas as fendas da cidade húmida;*

(Alonso, 2001a: 124):

*Comprenderás a miña preocupación, intuirás como a vista e as palabras se me nubran neste neboeiro de **pedramol** que en Hamburgo agroma.*

O neoloxismo a partir de ‘pedramol’ e ‘lento/a’ aparece dúas veces en “Cousas do intestino” e en ambos casos describe o líquido (Alonso, 2001a: 133):

*A humidade comíame os pés: tiñaos sobre diversos charcos dun líquido escuro, **pedramolento**, que se apropiaran do chan;*

(Alonso, 2001a: 135):

*O individuo permanecía axeonllado sobre o chan, cos pantalóns empapados na auga escumosa e **pedramolenta** e a cabeza inclinada sobre a boca da taza.*

O último relato no que atopamos unha das variantes da palabra ‘pedramol’ titúlase “Persecución” (Alonso, 2001a: 158):

*Leva a camisa solta e enchoupada en suor, os cabelos mollados e os ollos reflecten unha carraxe **pedramólica** e un medo incontrolables.*

A palabra ‘pedramol’ aparece con frecuencia noutras obras do autor, tanto nas de poesía: *Persianas, pedramol e outros nervios, Tortillas para os obreiros, Cidades, Subversións*, como nas de prosa: *Cemiterio de elefantes, Silencio, O brillo dos elefantes, Cartas de amor*.

Non cabe dúbida que *Persianas, pedramol e outros nervios*, publicado no ano 1992, unha historia de amor situada nunha atmosfera angustiada, exposta con afán rupturista, é o libro no que a palabra ‘pedramol’ ten a súa procedencia. Alén do título, aparece tamén en varios poemas. Por primeira vez atopámola no poema “Dos múltiples motivos” (Alonso, 1992: 19):

*Semente de louza fina e **pedramol**.
Prometichesme un futuro de tendóns,
de paredes en tensión, amor.*

O segundo poema no que aparece a palabra ‘pedramol’ é “Xantamos lacón” (Alonso, 1992: 23):

*¿Por qué o noso amor ten que ser de **pedramol**?*

Despois, atopámola no poema “Mol pedra de pedramol” (Alonso, 1992: 25):

*Mol pedra de **pedramol** podre.*

O seguinte poema no que Fran Alonso usa unha das palabras claves da súa obra titúlase “Estás á miña beira” (Alonso, 1992: 35):

*É o ascensor cutre que nos esperta, soidades.
Contigo, amor, de **pedramol** e dúas palabras.*

Ao final, o último poema de *Persianas, pedramol e outros nervios* no que aparece a palabra ‘pedramol’ é “Nin sequera na noite acougamos” (Alonso, 1992: 69):

*hai un aviso terrible que me anuncia,
pedramol,
hai un epicentro de berros.*

En *Tortillas para os obreiros*, libro publicado no ano 1996, onde nace un dos relatos de *Males* titulado “A señora Lola”, atopamos a palabra clave da obra de Fran Alonso en tres poemas. Nun poema da Secuencia A titulado “Mar picado” (Alonso, 2001c: 74):

*A vertixe dos edificios entre as nubes
éncheme os ollos de **pedramol**.*

e noutros dous da Secuencia B. O primeiro é “As visitas soben” (Alonso, 2001c: 77):

*Queridos compañeiros, pasade e mirade cos vosos propios ollos
este espectáculo de abismo e **pedramol**
do que ben poucos saen con vida.*

O segundo titúlase “Da sístole á diástole” (Alonso, 2001c: 97):

*unha espiral de **pedramol**, bile de alacrán, cascudas
esmagadas*

para sempre.

Nin en *Cidades*, libro para nenos publicado en 1997 que gañou o Premio Rañolas de Literatura Infantil e Xuvenil e o Accésit do Premio Lazarillo de Literatura Infantil 1998, pode faltar a palabra clave na obra de Fran Alonso. ‘Pedramol’ aparece no poema que describe as cidades tristes, terribles (Alonso, 2005: 50):

*No corazón teño cidades
convulsas,
cidades terribles,
de **pedramol**.
No corazón hai sitio para todo.*

O seguinte e por agora o último libro da poesía de Fran Alonso, no que aparece a palabra ‘pedramol’ coa súa variante en forma de adxectivo, ‘pedramólico’, é *Subversións*, publicado no 2001, novo libro de poemas que supón unha evolución na súa poética e que recolle tamén os títulos de poesía escritos previamente agás *Cidades*. Neste poemario atopámola en catro poemas. O primeiro titúlase “besmelh, filla da nube” e o ‘pedramol’ aparece aí en dous fragmentos citados abaixo (Alonso, 2001d: 21, 25):

*di hasanía, pronuncia gaaf, emite yu-yus, debuxa oued
dunha billa **pedramólica**
hai no vertedeiro
unha billa de lixo. azul;*

*(...) Ma El Ainin, alma miña, asiste ao teu pobo exiliado,
cúbreo de dátiles, inxéctalle **pedramol** na barricada*

O segundo poema no que aparece o ‘pedramol’ é “a guerra, vertedeiro abaixo” (Alonso, 2001d: 39):

*contra as pontes de belgrado tamén catapulta **pedramol**,
e vai fervendo sangues, racismo e foupa nas miradas.*

Despois, a palabra clave da obra de Fran Alonso, atopámola en forma de adxectivo no poema “galegonía” (Alonso, 2001d: 57):

*a ti amárrome cando naufrago, a ti
sabor guaracuíá, pero contra ti atila,
atila que tatexa integrista e provinciano **pedramólico**.*

O último poema no que aparece a palabra ‘pedramol’ titúlase “galicia” (Alonso, 2001d: 66):

*nas túas veas resesas, vella, e as espullas de **pedramol** cómenche o corpo
por moito que nas festas patronais lances os foguetes.*

Ora ben, podemos tamén presentar os libros da prosa do autor, nos que aparece unha das palabras claves da obra de Fran Alonso. O primeiro é *Cemiterio de elefantes*, libro de relatos que poderían formar unha novela, publicado no ano 1994, ambientado na urbe, que presenta motivos inseparables da vida, como a soidade, a frustración, os problemas sociais ou a incomprensión. Neste libro atopamos a palabra ‘pedramol’ tres veces. Dúas veces no relato “12 AM” nos seguintes fragmentos:

“12 AM” (Alonso, 2007a: 14):

*Aínda me andas no tempo de **pedramol**, Rosi, como todos os que vides da aldea,
rosma sempre coa boca entreaberta o moi porco.*

“12 AM” (Alonso, 2007a: 21):

*Imaxinei que lle esfregaba os ollos con **esparto** ao Esmagamoscas. Con
pedramol.*

A terceira e ao mesmo tempo a última vez en *Cemiterio de elefantes* a palabra ‘pedramol’ aparece no relato “05 AM”, tamén, como no segundo fragmento de “12 AM”, xusto a ‘esparto’, outra palabra emblemática na obra de Fran Alonso. “05 AM” (Alonso, 2007a: 82):

*aínda coa boca amarga e a lingua inchada como de arrepió e **pedramol**, **esparto**
e leite condensado, antes de que unha nova secuencia entrase apropiándose do
seu cerebro.*

O seguinte libro, no que aparece a palabra ‘pedramol’, é *Silencio*, novela breve publicada no ano 1995 que ofrece unha ollada ao mundo do xornalismo e á vida urbana, na que podemos observar un exemplo da esquizofrenia do mundo urbano

contemporáneo. Neste libro é o silencio que é coma o ‘pedramol’, áspero (Alonso, 2001b: 83):

*Pero o silencio aboiaba por enriba da música, cruel. Áspero coma o **pedramol**.
Subinlle o volume á música.*

O ‘pedramol’ aparece tamén nun fragmento de *O brillo dos elefantes*, publicado no ano 1999, ilustrado por Luis Castro Enjamio, que a través da narración dun neno de Centroamérica nos acerca os problemas da guerra, da fame e a vida da xente do Terceiro Mundo, tan distinta á occidental (Alonso, 1999: 57-58):

*as sementeiras de droga son coma a mala herba: unha vez que medra xa non hai
quen a saque, bota longas raíces de **pedramol**.*

O último libro no que atopamos a palabra ‘pedramol’ titúlase *Cartas de amor*. A palabra clave aparece aí na carta “*SÁHARA, AMÉNDOA AMARGA*” (Alonso, 2006: 52):

*Sinto que a súa ausencia me abafa. Por iso, Ahmed, preciso escribirche esta
carta: para que na tinta das miñas palabras, no seu plasma ferido e quente, se
dilúan as miñas bágoas de **pedramol**.*

Unha vez miramos os exemplos do uso desta palabra clave, non hai dúbida de que a palabra ‘pedramol’ na obra de Fran Alonso está usada en contextos moi diferentes, cada vez recibindo un significado diferente, que tamén depende da imaxinación do lector. Como explica o autor: “Habitualmente, a palabra ‘pedramol’ na miña obra non conleva valores positivos senón todo o contrario, a pesar de que se teña ligado, equivocadamente, co positivo”. Recordamos outra vez que hoxe en Galicia non se entende o significado de ‘pedramol’ e o autor emprégao, na maioría dos casos, fóra do significado orixinal, dándolle cada vez unha significación diferente. Aínda que non se entenda o significado da palabra, o máis importante é a súa sonoridade.

Tomando en conta todos estes factores, podemos chegar á conclusión de que o ‘pedramol’ non ten tradución nin debe ser traducido nunca. Por iso na tradución de *Males de cabeza* ao polaco, a palabra queda como ‘pedramol’, declinada conforme ás normas do idioma polaco, en dous relatos. O primeiro relato é “Economía da guerra” traducido baixo o título “Gospodarka wojenna”:

*Sama myśl o tym, że odczuwa brak papierosów i nie dysponuje pieniędzmi, by je sobie kupić, wywoływała w nim dreszcz, przenikliwy niczym pocieranie piaskiem lub **pedramolem**.*

O segundo é “Carapuchiña e o pobo feroz” (en polaco “Kapturek i drapieżny lud”):

*Kiedy wnuczka przychodziła, babcia zazwyczaj wykonywała jakieś drobne prace domowe: wybielała pościel, zbierała liście rzepy w ogrodzie, czyściła **pedramolem** garnki zardzewiałe od żelaznej kuchni, a nawet oglądała w telewizji jakiś teleturniej.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a forma do adxectivo ‘pedramoliczny’ aparece nos relatos nos que no texto orixinal apareceu na forma do adxectivo máis na forma da descrición do substantivo ‘de pedramol’. O primeiro exemplo aparece no capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (8)” (en polaco “Szaleństwo jest niczym kapelusze(8)”):

*Jednakże ze wszystkich wariatów najmniej zaufania w nas – kotach, wzbudzają kundle, ta armia **pedramolicznych** niedorozwojów umysłowych.*

Outro derivado da palabra ‘pedramol’ na tradución polaca atopámolo en “O Bar de Sam”, traducido ao polaco como “Bar u Sama”:

*Noc była pochmurna, a niebo wydawało się być pokryte ogromną, czarną krepą, przepelnioną **pedramolicznymi** chmurami, jakby wszystkie ptaki Hitchcocka latały nad barem.*

Despois, en dous fragmentos do relato “Hamburgo, tan intimamente” (“Hamburg, bardzo intymnie”) onde aparece ‘o neboeiro de pedramol’:

*W dzień spadał kapuśniaczek kacymbów, szary, z gęstą **pedramoliczną** mgłą, która wnikała we wszystkie szczeliny wilgotnego miasta.*

*(...) Zrozumiesz moje zaniepokojenie, wyczujesz jak wzrok i słowa rozpraszają mi się w **pedramolicznej** mgłę, która wyrasta w Hamburgu.*

Por última vez na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a forma do adxectivo aparece no relato “Persecución”, en polaco “Ściganie”:

*Ma rozpiętą i przesiąkniętą potem koszulę, mokre włosy, a jego oczy odzwierciedlają niekontrolowaną, **pedramoliczną** wściekłość i strach.*

O neoloxismo ‘pedramolento/a’ creado das palabras ‘pedramol’ e ‘lento/a’ está traducido ao polaco como ‘pedramowolny/a’, resultado da fusión das palabras ‘pedramol’ e ‘wolny/a’. Na tradución polaca de *Males de cabeza* aparece dúas veces en forma feminina no relato “Cousas do intestino”, en polaco “Sprawy jelitowe”:

*Wilgoć przeżerała mi stopy: znajdowały się one w rozmaitych kałużach ciemnej, **pedramowolnej** cieczy, która przywłaszczyła sobie podłogę.*

*(...) Koleś pozostawał w pozycji klęczącej na podłodze, ze spodniami zamoczonymi w pianistej i **pedramowolnej** wodzie i z głową pochyloną w dziurze muszli klozetowej.*

1.1.2 Esparto

‘Esparto’ é unha planta das gramíneas, as súas follas empréganse na fabricación de sogas por exemplo (Feixó, 1999). Como observaremos, Fran Alonso emprega con frecuencia ‘esparto’ na súa obra, e a maioría das veces fóra do significado da palabra.

En *Males de cabeza* a palabra ‘esparto’ aparece tres veces. Primeiro, nun dos capítulos breves “A tolemia é un sombreiro (8)” (Alonso, 2001a: 59):

*benditos pobres cans de palleiro, que son papáns coma zancudos, coas súas mentalidades de **esparto**.*

Despois, no relato “Hamburgo, tan intimamente” (Alonso, 2001a: 119):

*Polo xeral quedaba coas que mostraban primeiros planos violentos, grotescos (vaxinas de **esparto** amarradas por mans de lúpulo, peludas, bocas sorbendo pirolas de cervexa, tan espirituais, linguas estilizadas, coma serpes).*

Por última vez en *Males de cabeza* atopámola no relato “05 AM (Vigo)” (Alonso, 2001a: 140):

*Sen máis, coma se lle aflorase unha histeria subcutánea, botouse a chorar e a berrar, a chorar e a berrar, atrapada entre o **esparto** dos medos e presa dun ataque de histeria.*

Como xa fora mencionado arriba, a palabra ‘esparto’ está presente con frecuencia en toda a obra de Fran Alonso. Os libros nos que aparece son: *Persianas, pedramol e outros nervios, Tortillas para os obreiros, Cidades, Subversións, Cemiterio de elefantes e O brillo dos elefantes.*

Segundo o autor, ‘esparto’ tamén procede de *Persianas, pedramol e outros nervios*: “a palabra ‘esparto’ que emprego ás veces (sobre todo, antes) naceu en *Persianas, pedramol e outros nervios*, que é un libro de ‘texturas rugosas’”. Neste poemario Fran Alonso emprega a palabra ‘esparto’ en varios poemas. Por primeira vez úsaa no poema “Ti criches nos afectos” describindo os espertadores, que son ‘de esparto’ (Alonso, 1992: 21):

Entre nós, sen embargo, hai páxinas en branco.

*Os espertadores son de **esparto** ou de roseiras.*

O segundo poema onde aparece a palabra ‘esparto’ é “Estás á miña beira” (Alonso, 1992: 35):

Estás á miña beira, ausente.

*Somos de **esparto** de silencio.*

Fervemos na nosa mutua soidade.

Despois, atopámola no poema “Pouca cousa me contén” (Alonso, 1992: 53):

nunha hora estática,

*entre sabas de **esparto**, lembranzas, e desnutrición.*

O seguinte poema no que o autor usa a palabra ‘esparto’ titúlase “Ningún dos dous” (Alonso, 1992: 65):

Hai segundos que son eternidades,

momentos de perenne desidia,

*rancores de **esparto** e folla de afeitar.*

¿Cal dos dous se atreverá?

O último poema de *Persianas, pedramol e outros nervios* no que aparece ‘esparto’ é “Esnaquízasme o cerebro” (Alonso, 1992: 79):

*Esnaquízasme o cerebro de palabras culpables.
Precisamos un niño de **esparto** que nos limpe o leito.*

Outro libro de poesía no que notamos a presenza da palabra ‘esparto’ é *Tortillas para os obreiros*. Neste tomo aparece dúas veces. A primeira vez no principio, antes da división nas secuencias (Alonso, 2001c: 73):

*Secuencias piratas ensarilladas e apañadas entre as mallas da loucura. Triste náusea urbana que che ergue os cabelos de **esparto**.*

Despois, no poema “Da sístole á diástole” da Secuencia B (Alonso, 2001c: 97):

*E mesmo sen quero, porque xa non hai **esparto** que
faga barricada.*

Esta palabra, como ‘pedramol’, tampouco pode faltar no libro de poesía infantil *Cidades*, onde podemos ler sobre as cidades de ‘esparto’ (Alonso, 2005: 41):

*E nunha de **esparto**
con rúas de manteiga,
e edificios porosos coma feno*

O último libro de poesía de Fran Alonso no que atopamos esta palabra que, como ‘pedramol’, poderíamos chamar ‘inseparable’ da súa obra é *Subversións*, onde aparece en tres poemas. O primeiro é “besmelh, filla da nube 5” (Alonso, 2001d: 27):

*Besmelh Haumdi espeta os
seus ollos
negros
nunha nena de **esparto** azul.*

Noutro poema, “milenio”, o autor chega a crear o neoloxismo ‘neoesparto’ (Alonso, 2001d: 15):

*esa cascuda vermella que se nos instala no cerebro,
cos nervios de **neoesparto**, topónimo que abunda*

na xeografía do corponoso, liña a liña no milenio milenísimo

O último poema de *Subversións* coa palabra ‘esparto’ é “galicia” (Alonso, 2001d: 63):

*el definiunos, moldeounos, co seu ubre milenario
de dolmens de **esparto**, foi catecismo, dogma a acto da fe,*

‘Esparto’ aparece tamén nos libros da prosa do autor: *Cemiterio de elefantes* e *O brillo dos elefantes*. No primeiro atopámola dúas veces no relato “12 AM” (Alonso, 2007a: 21):

*Imaxinei que lle esfregaba os ollos con **esparto** ao Esmagamoscas. Con pedramol.*

*(...) Ultimamente xa non me saca os ollos das tetas. Ás veces véñenme ganas de llos esfregar con **esparto** até lle facer sangue no iris.*

Despois en “05 AM” (Alonso, 2007a: 82):

*aínda coa boca amarga e a lingua inchada como de arrepío e pedramol, **esparto** e leite condensado, antes de que unha nova secuencia entrase apropiándose do seu cerebro.*

Por última vez en *Cemiterio de elefantes* aparece no relato “07 AM” (Alonso, 2007a: 107):

*Dominala. Amoldala a si mesmo. Sen **esparto**, sen úlceras, neuronas. Psicoticamente, el mesmo amarrala, prendida, moldeada tal plastilina.*

En *O brillo dos elefantes* Fran Alonso emprégaa no fragmento citado abaixo, esta vez no sentido orixinal da palabra, é a tea que é ‘de esparto’ (Alonso, 1999: 37):

*atrapada nunha enorme tea de **esparto** feita de chabolas amoreadas e pegadas unhas a outras coma lapas*

Como podemos observar, ‘esparto’ na obra de Fran Alonso aparece en diferentes contextos. É outra palabra que o autor usa pola súa sonoridade. A diferenza de ‘pedramol’, como mencionamos antes, é que esta é unha palabra que existe no idioma galego, pero o importante é que nos seus textos Fran Alonso emprégaa pola sonoridade, con diferentes significacións en distintos contextos.

Aínda que non sexa popular ou coñecida, nun dicionario de idioma polaco tamén existe a palabra ‘esparto’ e ten o mesmo significado ca en galego, é unha planta das gramíneas (PWN, 2006). Pero aquí outra vez o importante é a sonoridade de palabra, así que na tradución polaca de *Males de cabeza* queda así mesmo e tamén funciona como no contexto orixinal do texto galego, que podemos observar nos fragmentos citados abaixo. No capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (8)” (“Szaleństwo jest niczym kapelusz (8)”) fálase de ‘mentalidades de esparto’:

biedne kundle, głupie jak but z lewej nogi, ze zdolnościami umysłowymi esparto.

Despois a palabra ‘esparto’ aparece en “Hamburgo, tan intimamente” (“Hamburg, bardzo intymnie”):

Zazwyczaj, pozostawał przy tych, które na pierwszym planie okazywały się brutalne, groteskowe (włochate waginy z esparto spętane łądygami chmielu, usta siorbiące piwne kutasy, bardzo zmysłowe języki, stylizowane na węże).

Por última vez atopámola no relato “05 AM (Vigo)” onde se fala de ‘esparto dos medos’:

Ni stąd ni z owąd, jakby wydobyła się z niej jakaś podskórna histeria, wybuchła płaczem i krzykiem, i płaczem i krzykiem, schwytna pomiędzy esparto lęków i więźniarka ataku hysterii.

1.2 Palabras cun valor persoal para o autor

1.2.1 Lapas

A palabra ‘lapas’ aparece con certa frecuencia nos textos de Fran Alonso. Como no idioma galego, ‘lapas’ ten dous significados, pode referirse ao molusco ou ás chamuscas, o autor explica que na súa obra “habitualmente refírese ao molusco, non ás chamuscas, e remite ao ámbito mariño, bastante presente na miña obra. É unha palabra moi ligada á miña infancia.”

En *Males de cabeza*, a palabra ‘lapas’ no sentido de molusco aparece no relato “A señora Lola” (Alonso, 2001a: 53):

*Unha luz loura e neboenta érguese sobre o Berbés e non permite distinguir con precisión os contornos dos edificios, que se amontoan uns contra outros coma **lapas** brancas.*

Este fragmento fai referencia ao poema “Desde o barco” da Secuencia A de *Tortillas para os obreiros* (Alonso, 2001c: 90):

*Desde o barco, é o primeiro que se ve.
Sempre liderando os edificios, que se pegan entre eles
coma **lapas** de néboa.*

Fran Alonso comenta tamén que na tradución deste poema ao castelán nunha antoloxía publicada por *Quimera*, a tradutora confundiu e traduciu ‘lapas’ como ‘llamas’.

Esta palabra aparece tamén noutras obras do autor. En *Cidades* apareceu no mesmo contexto que en *Males de cabeza* e *Tortillas para os obreiros*. ‘Os edificios péganse coma lapas’ tamén parece ser a descrición de Vigo (Alonso, 2005: 34):

*Os días de vermello na cidade
inflámase o ceo enormemente,
ponse tenso o aire,
os edificios péganse coma **lapas**,
e no azul do sol,
devorado polo atardecer pálido das rúas,*

A palabra ‘lapas’ está presente tamén en *Cemiterio de elefantes* no relato “05 AM” (Alonso, 2007a: 79):

*A humidade da igrexa aquecía nas pernas, coma unha **lapa**, prendendo na pel e rubindo pantalón arriba, coma un coitelo incandescente.*

O seguinte libro no que atopamos a palabra ‘lapas’ é *O brillo dos elefantes* (Alonso, 1999: 37):

*lonxe do millo e dos platanais, atrapada nunha enorme tea de esparto feita de chabolas amoreadas e pegadas unhas a outras coma **lapas**.*

O nome deste molusco existe tamén no idioma polaco, é ‘pałke’ e así está traducida a palabra na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “A señora Lola” (“Pani Lola”):

Złociste, mgliste światło wznosi się nad Berbés i nie pozwala dokładnie dostrzec konturów budynków, które nakładają się jedne na drugie niczym białe pałke.

Aínda que non sexa común a comparación no idioma polaco, non sería moi oportuno substituíla por outra, porque a palabra leva tamén o valor persoal do autor, refírese ao ámbito mariño que está moi relacionado con toda Galicia.

1.2.2 Lavañeira

‘Lavañeira’ é outra palabra do ámbito mariño que aparece frecuentemente en libros de Fran Alonso. Como explica o autor: “‘Lavañeira’ é unha palabra dialectal que usan os mariñeiros do Val Miñor (o meu avó era mariñeiro no Val Miñor e eu saía a pescar con el cando era neno) para referirse ás nécoras.” A palabra ‘lavañeira’ podemos atopala tamén en varios contextos noutros textos do autor. Porén, fóra dos libros de Fran Alonso, aparece nalgúns dicionarios, e por exemplo na tradución ao castelán é ‘pequeno cangrejo’ (Franco Grande, 1978: 234).

Fran Alonso moitas veces forza o seu uso e emprégaa como adxectivo. O exemplo en *Males de cabeza* atopámolo no relato “05AM (Vigo)” (Alonso, 2001a: 142):

Ela quedou calada antes de contestar. Unha sombra negra, lavañeira, de terror, asomou ós seus ollos. Os pensamentos quedáronselle atrapados nunha selva de imaxes que lembraba con nitidez.

A palabra ‘lavañeira’ aparece tamén dúas veces en *Tortillas para os obreiros*. Por primeira vez no principio do libro, antes da división nas secuencias (Alonso, 2001c: 73):

Unha muller de fazulas doces coma cereixas coloradas, que navega. Un enfermo de lavañeiras no sangue, que devala.

A segunda vez atopámola na Secuencia B (Alonso, 2001c: 75):

*Padece do corazón
e de índice elevado de lavañeiras en sangue.*

Outro libro no que se emprega a palabra ‘lavañeira’ é *Subversións*, onde a atopamos dúas veces. A primeira vez no poema titulado “periferia” (Alonso, 2001d: 45):

*esa verdade, a única verdade é que existimos, que somos,
perfecta periferia onde arrecende a **lavañeira**, poteiras
que debuxan a nosa cartografía mindelense, peixe serra
que comigo es yin e contigo son yan*

Despois, no seguinte fragmento do poema “galegonía” (Alonso, 2001d: 58):

*morte amarela, onde perecerá cafofo
e vivirá ese velarido que a **lavañeira** emite,
linguana, animal oral, xigubo que estoupa*

O libro da prosa de Fran Alonso no que, alén de *Males de cabeza*, aparece a palabra ‘lavañeira’ é *Cementerio de elefantes*, no relato “12 AM” (Alonso, 2007a: 21):

*Novamente tiven frío nas pernas. A circulación do sangue tensóuseme , por momentos. A cidade electrízoume coma unha **lavañeira**: ás veces é para min un medio hostil. pero fascinante.*

Podemos observar que os contextos nos que aparece a palabra ‘lavañeira’ na obra do Fran Alonso son diferentes, a palabra gaña diferentes significados. Un factor que ten importancia no momento da tradución é outra vez o valor persoal da palabra. Cómpre engadir que o idioma polaco, por razóns de xeografía e cultura, non ten un vocabulario do ámbito mariño tan desenvolvido coma o galego, daquela na tradución polaca de *Males de cabeza* a palabra está traducida como ‘krabowaty’, o adxectivo de ‘krab’ en forma masculina, porque a sombra, en polaco ‘cień’, ten xénero masculino. “05 AM (Vigo)”:

*Zamilkła na chwilę przed udzieleniem odpowiedzi. Czarny, **krabowaty**, przerażający cień ukazał się jej oczom. Jej myśli zostały uwięzione w puszczy obrazów, które wyraźnie sobie przypominała.*

Neste caso tamén se trata a tradución da palabra para que teña a mesma función ca en galego, de mostrar a presenza do ámbito mariño no libro de Fran Alonso, aínda que o

significado de ‘krabowaty cieñ’ se deixe para a imaxinación do lector, igual que ‘a sombra lavañeira’ en galego.

1.2.3 Casambuleiro

‘Casambuleiro’ é unha palabra que non existe en galego nin noutros idiomas. Como explica o autor: “Aquí só pode ter un significado inconsciente. É outra creación miña a partir dunha base léxica africana. Iso faino moito Mía Couto, o escritor mozambicano. De xeito inconsciente, a palabra construína a partir da lembranza de ‘casulo’, que é o pau que queda logo de debullar unha espiga de millo. Ese pequeno pau que está no corazón da espiga, e que está moi ligado á miña infancia. É unha palabra que me parece moi persoal, moi apetecible, moi amorosa, quizais por iso. E os ‘casulos’ lembran os fideos. Para min ten un claro sentido positivo.”

En *Males de cabeza* Fran Alonso emprega a palabra ‘casambuleiro’ no relato “O ceo amarelo” (Alonso, 2001a: 109):

*Unha tormenta. De súpeto, ocorreu, comezou a chover. Caeu unha intensa chuvia de fideos, grosos, amarelos, **casambuleiros**.*

Alén de *Males de cabeza*, esa palabra inventada por Fran Alonso atopámola tamén no libro *Subversións* no que aparece en dous poemas. O primeiro é “galegonía” (Alonso, 2001d: 55):

*idioma miñoto de meu, berciano,
transfronteirizo, **casambuleiro**, eilao
acúdeme.*

O segundo poema no que aparece esta palabra, esta vez en forma feminina de plural, ‘casambuleiras’, títulase “galegonía” (Alonso, 2001d: 56):

*no galego do altiplano, na chaira jipijapa,
no útero liberador das negras **casambuleiras**,
na revolución da miña gorxa, subversión
definitiva*

Non cabe dúbida que é unha palabra que non ten tradución posible. Amais, na versión polaca de *Males de cabeza* no relato “O ceo amarelo” (“Żółte niebo”) non quedaría ben se deixásemos a palabra como no texto orixinal en galego: ‘casambuleiros’. Tomando en conta eses factores, non nos queda outra possibilidade que adaptar a palabra ao idioma polaco, así que ao final na tradución queda a forma declinada de ‘kasambułowaty’:

Burza. Nagle, stało się, zaczęło padać. Spadł silny deszcz dużego, żółtego, kasambułowatego makaronu.

1.2.4 Vitrocerámica

A palabra ‘vitrocerámica’ existe no idioma galego e non sería nada estraño se non fora polo contexto no que a usa Fran Alonso. Citando ao autor: “a palabra ‘vitrocerámica’ tamén pertence ao meu acervo persoal e utilízoa con certa frecuencia (antes máis que agora).”

En *Males de cabeza* atopamos esta palabra no relato “Cousas do intestino” na forma do adxectivo ‘vitrocerámico’ (Alonso, 2001a: 129):

Non sei se foi gracias á música dos Sobin A'r Smaeliad ou gracias ós militantes de Cymdeithas, o caso é que no local non entraba unha palla e o ambiente fervía, vitrocerámico.

A palabra ‘vitrocerámica’ está presente tamén noutros libros de Fran Alonso: *Tortillas para os obreiros*, *Subversións* e *Silencio*. Como observaremos, o autor emprégaa en contextos diferentes, alleos do significado da palabra.

En *Tortillas para os obreiros* a palabra ‘vitrocerámica’ aparece en varios contextos en tres poemas da Secuencia B. O primeiro titúlase “Padece do corazón” (Alonso, 2001c: 75):

*Ten vitrocerámicas nos ollos das enfermeiras,
que lle ferven o sangue con azucre
e algodón, cada dúas horas*

O segundo é “Tes ollos de vitrocerámica” (Alonso, 2001c: 83):

*Tes ollos de **vitrocerámica**
vermella
e unha da man longa e lenta e gonicamente
que suspira e che acariña a ralenti espidos*

O último poema de *Tortillas para os obreiros* no que o autor emprega a palabra ‘vitocerámica’ é “Nacen cabalos” (Alonso, 2001c: 85):

*Nacen cabalos na **vitrocerámica**,
e medran entre nasas, luras.*

A palabra ‘vitrocerámica’ aparece tamén en tres poemas de *Subversións*, outra vez en contextos diferentes. A primeira vez atopámola en “besmelh, filla da nube 4.” (Alonso, 2001d: 25):

*con forza abonda para converterme en
vitrocerámica sísmica, auga gorda que almaceno
na epiderme, berros no embalo*

Despois aparece no poema titulado “insumisión” (Alonso, 2001d: 31):

*Soubéchelo,
como se aforcou á luz da lúa, contra os ferros
da liteira. Enfebrecido, **vitrocerámico***

Ao final, o último poema de *Subversións* no que atopamos a palabra ‘vitocerámica’ é “periferia” (Alonso, 2001d: 45):

*papagaio de arroz; quéntanos
a **vitrocéramica** dos moleques, as mamas dunha muller
virxe, un caranguexo espeso, o azucre dos casulos.*

Na prosa de Fran Alonso a palabra ‘vitocerámica’, alén de *Males de cabeza*, podemos atopala en *Silencio* (Alonso, 2001b: 30):

*as reaccións das direccións dos diferentes hospitais galegos, todo enchendo o
Informe da **Vitrocerámica**. Aínda non asimilara ben que aquela reportaxe,
inicialmente rutineira, fixera caer tantos membros do goberno.*

Como podemos notar con facilidade, a palabra ‘vitocerámica’ aparece nas obras do autor en diferentes contextos e en diferentes formas. Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “Cousas do intestino” (en polaco “Sprawy jelitowe”) a palabra está traducida como ‘vitroceramiczna’, a forma feminina do adxectivo procedente do substantivo ‘vitroceramika’:

*Nie wiem czy to dzięki muzyce Sobin A`r Smaeliad czy dzięki wojownikom z Cymdeithas, rzecz w tym, że do lokalu nie można było szpilki wcisnąć i atmosfera wrzała, **vitrocermiczna**.*

Non hai dúbida de que tanto no texto orixinal en galego, coma no idioma polaco, a unión das palabras ‘ambiente’ máis ‘vitrocéramico’ produce estrañeza do mesmo modo que noutros contextos dos fragmentos citados arriba. A palabra ‘vitocerámica’ poderíamola traducir ao polaco tamén como ‘szklana ceramika’ e en forma de adxectivo ‘szklano-ceramiczna’, que estaría de acordo cos dicionarios polacos, porque alí non atopamos a palabra ‘vitroceramika’. Porén, a palabra estranxeira adoptouse polos usuarios da lingua polaca e enténdese. Amais, é máis parecida á palabra en galego. Por iso na tradución de *Males de cabeza* ao polaco queda como xa citamos arriba.

1.2.5 Bestelleiro

Fran Alonso define o ‘bestelleiros’ como: “un gandeiro, un home que é propietario de cabalos salvaxes e de vacas que andan soltas polo monte e que coida delas. Os ‘bestelleiros’ son as persoas que teñen e manexan as bestas, é dicir, os cabalos, aos que eles chaman "burras" (nunca cabalos). Os ‘bestelleiros’ son os propietarios dos cabalos que viven en liberdade nos montes galegos e son as persoas que o día do curro saen ao monte a reunilos, a levalos ao curro, a marcalos e a volvelos ceibar. Noutras partes de Galicia (no norte) chámanse ‘besteiros’, pero os do sur dicimos ‘bestelleiros’ (no sur é onde están a maioría dos curros de Galicia): na zona onde eu vivo hai seis ou sete curros, máis que en toda a provincia da Coruña e que en toda a provincia de Lugo. É algo espectacular. Alí están os maiores contrastes entre a Galicia de hoxe e a Galicia ancestral”.

En *Males de cabeza* a palabra ‘bestelleiro’ atopámola no relato “Hamburgo, tan íntimamente” (Alonso, 2001a: 119):

*Tampouco as de zoofilia lle chamaban a atención. Mal de **bestelleiros**, de infancias perdidas. Desbotábaas sen comprender qué se lle podía atopar ó cu dun ganso, negro pozo de plumas, á pirola grimosa dun can.*

Neste relato a palabra ‘bestelleiro’, tal como di Fran Alonso: “para min remite directamente á Secuencia B de *Tortillas para os obreiros*.” O personaxe da Secuencia B de *Tortillas para os obreiros* é un ‘bestelleiro’, un ‘bestelleiro’ que foi, que xa non é, pois está doente e moribundo no hospital, pero ao que o monte lle volve, unha e outra vez, á memoria. Nos poemas hai referencias aos cabalos, que forman parte dos seus delirios. A primeira vez que en *Tortillas para os obreiros* atopamos a palabra ‘bestelleiro’ é antes da división nas secuencias (Alonso, 2001c: 73):

*Ten pupilas de tortilla e un iris que é de goma clara. De **bestelleiro**, roto.*

Despois aparece no poema “Ten na fronte un ardor” (Alonso, 2001c: 79):

Ten na fronte un ardor de curros, suores.

***Bestelleiro** de úlceras, visceral,
neuralxicamente, groba febril,
monte de sabas, bronquial vehemencia*

Tamén a atopamos no poema “Persegue” (Alonso, 2001c: 93):

*Pan de Zarco,
e todos eses sitios onde sempre hai **bestelleiros**
antigos que saben bailar o batuque.*

A palabra ‘bestelleiro’ emprégaa Fran Alonso tamén nun dos poemas de *Subversións* titulado “galicia” (Alonso, 2001d: 67):

*enredar no estrume, vella, está a debuxar círculos
concéntricos nos ollos
dun **bestelleiro** e sorrí coma un lexicú na escuridade.*

Nos libros da prosa do autor a palabra ‘bestelleiro’ aparece en *Cemiterio de elefantes* e *Silencio*. No primeiro está presente en dous relatos:

“12 AM” (Alonso, 2007a: 21):

*Tiña un estraño padal agridoce. Coma a paixón fatal dos **bestelleiros** por determinadas eguas. Ou polas vacas;*

“07 AM” (Alonso, 2007a: 107):

*Puido ser camioneiro garrido, vello lobo de mar, pastor da sabana, **bestelleiro**, indio no amazonas, todo menos si mesmo, apicultor de merda, tremor de tremores.*

En *Silencio* tamén podemos atopar a palabra ‘bestelleiro’ no texto citado abaixo. Neste fragmento a lembranza do protagonista refírese á realidade da Galicia ‘antiga’ de hoxe (Alonso, 2001b: 71):

*... Hei de recoñecer que as voces eran impresionantes. Por veces lograban transportarme aos montes da Groba, cando o meu avó saía cos **bestelleiros** a recoñecer o gando e as feras ouleaban nos cumes.*

Podemos observar que esta palabra o autor úsaa do acordo coa súa significación e que definitivamente é unha palabra relacionada con Galicia que está moi presente en toda a obra de Fran Alonso. Por outro lado, é difícil atopar esta palabra noutros textos e tampouco aparece nos dicionarios. Por iso na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “Hamburgo, tan intimamente” (“Hamburg, bardzo intymnie”) a palabra aparece na súa versión galega seguida por unha pequena explicación da palabra en polaco:

*Te z zoofilia też nie przyciągały jego uwagi. Choroba **bestelleiros-pogromców dzikich koni**, o zrujnowanych dzieciństwach. Odrzucał je nie rozumiejąc co można znaleźć w tyłku gęsi – opierzonej kloace albo w przykrym kutasie psa.*

Deste modo gardamos unha palabra que está moi relacionada con Galicia e tamén reflicte o carácter da obra de Fran Alonso. Por outra banda, damos unha imaxe ao lector sobre ao que se pode referir a palabra. Cómpre engadir que facendo unha explicación deste tipo directamente no texto, non se pode explicar a palabra moi detalladamente. A explicación que aparece na tradución é na que o lector polaco pode atopar o carácter galego, porque ‘a rapa das bestas’ é algo coñecido que aparece mencionado nalgúns artigos publicados en Polonia sobre Galicia (Makowska, et al., 2008). Está claro que ese modo de tradución non se podía aplicar na tradución dun poema.

2 Palabras con raíces africanas na obra de Fran Alonso e a tradución en *Males de cabeza*

O segundo grupo do vocabulario ‘cosmofrán’ que destaca na obra de Fran Alonso son as palabras que teñen raíces africanas. A maior parte delas constitúe o vocabulario e as expresións que o autor incorporou á súa obra da literatura de escritores africanos da lingua portuguesa, como José Luandino Vieira, pero tamén da poesía afro-cubana de Nicolás Guillén. Alén destas palabras hai tamén outras relacionadas con África, como ‘wolof’, ou palabras inventadas por Fran Alonso a base de léxico africano, como ‘cafóficos’. Este grupo do vocabulario ‘cosmofrán’ con raíces africanas podemos dividilo en dous subgrupos. O primeiro serían as palabras que na tradución de *Males de cabeza* ao polaco non están traducidas nin adaptadas ao idioma polaco, o que significa que aparecen no texto en igual forma que no libro en galego. A este subgrupo pertencen as seguintes palabras: ‘malembe’, ‘tretremi’, ‘cazumbi’, ‘cabobo’, ‘moleque’, ‘wolof’, ‘cambutas’. O segundo subgrupo serían, ao contrario, as palabras traducidas ou adaptadas á lingua polaca en *Males de cabeza*, sexa por tradución literal, cambio de forma para que cadrase no texto polaco ou por polonización das palabras. Este subgrupo fórmano: ‘mulemba’, ‘bembón’, ‘cacimbo/ cacimbada’, ‘cafóficos’, ‘auga gorda’. A diferenza doutros grupos, este grupo de vocabulario ‘cosmofrán’ caracterízano tamén as referencias que aparecen ao analizar o uso dunha palabra nas obras doutros autores.

2.1 Palabras non traducidas nin adaptadas ao polaco en *Males de cabeza*

2.1.1 Malembe

‘Malembe’ é unha das palabras que Fran Alonso usa con frecuencia na súa obra. Como di: “A palabra ten procedencia africana: son uns arbustos que pastan os elefantes.”.

En *Males de cabeza* a palabra ‘malembe’ aparece no relato “O Bar de Sam” (Alonso, 2001a: 85):

*Antes de marchar abordei a Elsa e biqueina na boca, apertándome contra a súa blusa lixeira, que lle insinuaba os peitos, brancos coma elefantes pastando **malembe**.*

A descrición de ‘peitos, brancos coma elefantes pastando malembe’ que Fran Alonso usa no fragmento citado arriba xa aparecera noutros dous poemas seus procedentes de *Persianas, pedramol e outros nervios*. O primeiro é “Se esvaro lenemente”, onde aparece a expresión ‘peitos de malembe’ (Alonso, 1992 p. 89):

*Se esvaro lenemente no noso leito de cointreau
para che acariñar bragas, encaixes e muslos,
para che percorrer lingoreteiro os **peitos de malembe**,
e os pezóns se che estiran coma goma de borrar*

No segundo poema, “Véxote de regra”, xa se pode notar que a expresión usada no relato “O Bar de Sam” ‘peitos, brancos coma elefantes pastando malembe’, é igual ca a procedente deste mesmo poema (Alonso, 1992 p. 85):

***Debuxas peitos brancos coma elefantes
pastando malembe trala blusa.**
Imposme un coitelo, un remuíño de desexos,
unha tregua de toallas.
Es un leito de **peitos brancos e elefantes**,
todos en estampida de min mesmo.*

Cómpre engadir que esa imaxe de “peitos brancos coma elefantes pastando malembe” é a invención dun escritor angolano nado en Portugal - José Luandino Vieira. Esta frase que aparece no relato “O Bar de Sam”, xa aparecera no libro *No antigamente, na vida* no seguinte fragmento en portugués (Vieira, 1974: 65):

*Seus negros cabelos muito soltos no quadro da bata branca, as colinas do **peito pareciam eram elefantes brancos pastando malembe**.*

Fran Alonso na súa obra usa con frecuencia a palabra ‘malembe’. Alén de *Males de cabeza e Persianas, pedramol e outros nervios*, nos que ‘malembe’ aparece xunto a ‘peito’, así como na obra de José Luandino Vieira, atopámola tamén noutros libros, que son: *Tortillas para os obreiros, Cidades, Cemiterio de elefantes*.

En *Tortillas para os obreiros* atopamos a palabra ‘malembe’ dúas veces. A primeira vez no inicio do libro, antes da división nas secuencias, no seguinte fragmento (Alonso, 2001c: 73):

*Escoito como estoupa contra o barco. Como unha vida se perde entre a néboa do siroco. Sinto os ollos de **malembe**. E o estómago no embalo. Son as voces que me chaman.*

Despois aparece no poema “Condición de muller” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 92):

*Condición de muller nun home beluso que anda á viruta.
Condición de mulemba, muller de **malembe**,
esperanza rota.*

Outro libro de poesía, no que Fran Alonso emprega a palabra ‘malembe’ é *Cidades* onde nun poema outra vez aparecen elefantes, esta vez ‘buscando malembe’ (Alonso, 2005: 22):

*Os camións entran na cidade
pola estrada principal
abaneado
o seu corpo torpe
de elefantes feridos buscando **malembe**.*

Na prosa do autor, a palabra ‘malembe’ aparece varias veces en *Cemiterio de elefantes* onde a atopamos en tres relatos e no final do libro. O primeiro relato é “03 AM” (Alonso, 2007a: 59-60):

*Sírvolle a cervexa sen cobrarlla. Bébea pola botella e logo marcha a perderse na noite, quen sabe onde. Sempre admiro a súa liberdade de **malembe**.*

Por segunda vez aparece no relato “07 AM” (Alonso, 2007a: 107):

*Se cadra debeu marchar mundo adiante, buscando áfricas, **malembe**, entre o siroco, perseguindo a liña branca da estrada até perderse.*

Despois atopámola en “08 AM” (Alonso, 2007a: 116):

*Era un home digno, o negro, que non se deixaba asustar con facilidade pola verborrea brutal do Portugués. O seu maxín de **malembe** nunca dera en comprendelo de todo.*

A última vez que aparece en *Cemiterio de elefantes* o autor emprega a palabra ‘malembe’ no final do libro (Alonso, 2007a: 121):

*Hai fume, quentura. Os cristais, embofados. Non chove, xa. O día escampou. Está claro, o ceo. De **malembe**. Cando todos se erguen, ela déitase.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “O Bar de Sam” (“Bar u Sama”) a palabra queda sen tradución:

*Przed wyjściem zbliżyłem się do Elsy i pocałowałem ją w usta, przyciskając ciało do lekkiej bluzki, która podkreślała jej piersi, białe jak słonie jedzące **malembe**.*

A palabra ‘malembe’ é un acento africano no texto galego. Aínda que non se entenda o significado da palabra, iso non importa. O mesmo pasa coa palabra no texto polaco; é unha palabra intraducible.

2.1.2 Tretremi

‘Tretremi’ é outra palabra que ten a súa procedencia na literatura africana da lingua portuguesa. En *Males de cabeza* a palabra aparece no relato “O ceo amarelo” (Alonso, 2001a: 109):

*A dor do fígado incrementouse e un desagradable **tretremi** apoderouse de todo o corpo, facéndome palidecer de receo e angustia.*

Neste contexto a palabra ‘tretremi’ ten sentido de ‘tremor’, non de terra senón corporal, como explica o autor, engadindo que “eses significados son reinventados por min, non son reais, aínda que pasan a selo nos meus libros. A literatura pódeo todo. É reinvención. Esa é a súa mellor arma.”

A palabra ‘tretremi’ atopámola tamén noutras obras do autor: *Tortillas para os obreiros* e *Subversións*.

En *Tortillas para os obreiros* a palabra ‘tretremi’ aparece no poema “Manteño un home pirata” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 82):

*Tes fillos cafofos coma vacas frías
que che enchen de cristais os calcañares.
Por iso o **tretremi** deste barco é a miña agarimosa
apocalipse maternal.*

En *Subversións* ‘tretremi’ aparece no poema “besmelh, filla da nube 4.” (Alonso, 2001d: 25):

*Ma El Ainin, alma miña, asiste ao teu pobo exiliado,
cúbreo de dátiles, inxéctalle pedramol na barricada
e fai que o **tretremi** atroz das nosas vísceras
nos dea
Territorio Liberado.*

Como xa foi mencionado antes ‘tretremi’ é outra das palabras que teñen procedencia na literatura africana da lingua portuguesa. Empregouna, outra vez, o escritor angolano José Luandino Vieira, por exemplo no libro *No antigamente, na vida* (Vieira, 1974: 17):

*Tirei logo-logo a mão pecadora, fiquei de pé, **tretremi**: o Zeza que era um negro arcanjo, sem cara e sem nome, o sol no detrás dele é quem fazia.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “O ceo amarelo” (“Żółte niebo”) a palabra queda sen traducir:

*Ból wątroby nasilił się i nieprzyjemne **tretremi** zawiadnęło całym ciałem, sprawiając, że blednąłem z lęku i bólu.*

Neste caso outra vez trátase da sonoridade da palabra porque nin existe no idioma galego nin ninguén sabe o que significa. Na tradución non fai falta adaptala ao idioma polaco porque queda ben na frase. O importante é que o significado da palabra depende da imaxinación do lector polaco igual que pasa no texto orixinal en galego.

2.1.3 Cazumbi

‘Cazumbi’ é outra palabra de procedencia africana que Fran Alonso usa con frecuencia na súa obra. Como explica e indica o autor, “os cazumbis son espíritos errantes nas mitoloxías africanas, as fantasmas errantes”.

En *Males de cabeza* atopamos a palabra ‘cazumbi’ no relato “O fareiro” (Alonso, 2001a: 170):

*Coa pel electrizada, incontroladamente neurótico, **cazumbi**, volveu coller o coche, a máis velocidade que nunca, levitando coma un espírito por riba da liña branca da estrada, e cando chegou tremíalle o corpo coma un cefalópodo nervioso, sobre todo polo que os seus ollos descubriron.*

A palabra ‘cazumbi’, como moitas outras palabras de procedencia africana na obra de Fran Alonso, tamén a empregou en varios libros seus José Luandino Vieira.

Outros libros de Fran Alonso nos que tamén se atopa a palabra ‘cazumbi’ son: *Tortillas para os obreiros, Subversións, Cemiterio de elefantes, Silencio, Cartas de amor.*

En *Tortillas para os obreiros* a palabra ‘cazumbi’ aparece no poema “Desde o barco” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 90):

*Se cadra ha estar calquera enfermo na ventá,
coma un **cazumbi**,
a ollar este mar triste.*

No libro *Subversións* atopamos a palabra no poema titulado “periferia” (Alonso, 2001d: 46):

*O silencio son as voces
de embalo, **cazumbi**, un mar fresco que atrae*

O primeiro libro da prosa de Fran Alonso no que aparece a palabra ‘cazumbi’ é *Cemiterio de elefantes*, no relato “07 AM” (Alonso, 2007a: 105):

*Escoitando as voces da xente que saía da discoteca, tremía. Acochado, erguido, tomando pastillas, coma un **cazumbi**, errante tras os barbitúricos, no corazón dos ansiolíticos, probando os antidepressivos.*

Despois atopámola na novela breve *Silencio* (Alonso, 2001b: 34):

*A melodía estaba acompañada por numerosos e complexos efectos vocais. Estívenos escoitando, incorporado sobre a cama, **cazumbi** perdido. Non daba creto. Parecía a banda sonora dunha película de Spielberg.*

Por agora a última vez onde atopamos ‘cazumbi’ na obra de Fran Alonso é o relato “Ilegal” de *Cartas de amor* (Alonso, 2006: 20):

*Naqueles intres de esgotamento e confusión sentínme Presa da vertixe: Nin sequera era quen de pensar. **Cazumbi**, somnámbula, camiñei durante varias horas pola beira dunha estrada até que, nunha pequena vila, atopei a dous senegaleses vendendo teas.*

A palabra ‘cazumbi’ é unha máis que na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “O fareiro” (“Latarnik”) queda sen traducir:

*Z naelektryzowaną skórą, niekontrolowanie neurotyczny, **cazumbi**, znów wziął samochód i z prędkością jak nigdy dotąd unosił się jak duch nad białą linią szosy, a gdy dotarł ciało mu się trzęsło jak zdenerwowanemu głowonogowi, przede wszystkim przez to, co odkryły jego oczy.*

Neste caso outra vez trátase dunha palabra que nin existe no idioma galego nin ninguén sabe o que significa, mais é un acento africano no texto, daquela o correcto é non traducir esta palabra. Tampouco fai falta adaptala ao idioma polaco porque se compón ben na frase.

2.1.4 Cabobo

O comentario de Fran Alonso con respecto ao significado da palabra ‘cabobo’ na súa obra é o seguinte: “Non lembro se existe realmente nas linguas africanas ou é unha invención que eu fixen a partir de ‘cafofo’. Máis ben me inclino por isto último. Non ten un significado claro, aínda que sería algo así como un fantasma errante, igual que ‘cazumbi’. O correcto é non traducila.”

En *Males de cabeza* a palabra ‘cabobo’ atopámola no relato “05 AM(Vigo)” (Alonso, 2001a):

*xordo ante os meus berros amedrentados e incrédulos que o chamaban para que retornase onda min, e acabou por sumarse, errante, coma un **cabobo**, a aquela longa fileira de rapaces frades. Eu retrocedín, asustada, temendo que me levase tamén a min; así que puxen a camiseta que deixara deitada sobre a moqueta, vestín os pantalóns, e saín ó corredor.*

Males de cabeza é por agora o único libro de Fran Alonso no que o autor empregou esta palabra. Cómpre engadir que a palabra ‘cabobo’ empregouna tamén José Luandino Vieira en *Luuanda* cunha nota a pé de páxina explicando a palabra ‘cabobo- sem dentes, desdentado’ (Vieira, 1982: 43):

*O riso **cabobo** * de Lomelino barulhou no meio do escuro e o outro riu também, cheio de vontade.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “05 AM (Vigo)” a palabra queda sen traducir:

*gluchy na moje przerażone i niedowierzające krzyki, nawołujące, by wrócił do mnie, i w końcu, blakający się jak jakiś **cabobo**, przyłączył się do tamtego długiego rzędu chłopców – zakonników.*

A palabra componse no texto, así que non fai falta adaptala ao idioma polaco. Tampouco sería boa solución traducir ‘cabobo’, deste modo quitaríamos o estilo do autor. A palabra non se entende, tanto en polaco coma en galego.

2.1.5 Moleque

Segundo o autor é outra palabra do portugués africano. Fran Alonso comenta: “Creo que o seu significado orixinario é un meniño negro, un garoto, ou algo así. Tamén está moi estendido na antroponimia africana (apelidos). Non debe ser traducida.”

En *Males de cabeza* Fran Alonso emprega a palabra ‘moleque’ no relato “A señora Lola” (Alonso, 2001a: 56):

Entretanto, a señora Lola fabrica tortillas mentres o pensamento se lle vai ó fillo, cousas da depresión, que sabe cristo bendito en qué portal andaré tirado,

ou morto, coma un moleque descomposto, adorando un deus hipodérmico e malnacido.

Outro libro no que aparece tamén a palabra ‘moleque’ é *Subversións* onde a atopamos no poema “periferia” (Alonso, 2001d: 45):

*de antecedente quechua, papagaio de arroz; quéntanos
a vitrocéramica dos moleques, as mamas dunha muller
virxe, un caranguexo espeso, o azucre dos casulos*

Na tradución polaca de *Males de cabeza* no relato “A señora Lola” (“Pani Lola”) a palabra non está traducida:

*Tymczasem pani Lola produkuje tortille, podczas gdy jej myśli krążą wokół jej
syna, tematu przygnębiającego, bo Bóg jeden wie, w jakiej bramie leży żywy lub
martwy niczym bezwstydnym moleque, wielbiąc jakiegoś wstrzykniętego i
niepożądanego boga.*

‘Moleque’ é outra palabra con acento africano. Non se pode traducir porque rompería o estilo do autor. Como cadra ben no texto do relato en polaco tampouco fai falta adaptala.

2.1.6 Wolof

O ‘wolof’ é a lingua de África central. Tamén é o nome do grupo étnico que fala este idioma e vive, sobre todo, en Senegal, pero tamén en Mauritania e Gambia. (PWN, 2008)

En *Males de cabeza* Fran Alonso refírese a ‘wolof’ no capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (18)” (Alonso, 2001a):

*Teñen un concepto limitado do que existe fóra das paredes inexpugnables;
nunca se atreverían a saír porque cren que os lobos, ladrando en wolof, están a
esperar por eles. O meu ardor de gato tenos desconcertados.*

O autor explica o uso da palabra no fragmento citado arriba coas seguintes palabras: “Aquí emprégoa porque a palabra tamén lembra a ‘lobo’ en inglés e en alemán (‘wolf’ en inglés e ‘wulf’ en alemán) e inmediatamente antes falaba dos lobos.”

‘Wolof’ aparece citado tamén noutras obras de Fran Alonso: *Subversións e Cartas de amor*.

En *Subversións* ‘wolof’ aparece no poema “galegonía” (Alonso, 2001d: 59):

*Idioma de TODOS SOMOS TI, zapoteco,
quechua, u corsu de i muvrini,
recoñézote no wolof, que atravesa a sabana,
en yossu ‘n dour, no crioulo que rebenta en cesárea évora*

En *Cartas de amor* a palabra ‘wolof’ aparece no relato “Ilegal” (Alonso, 2006: 17):

*O silencio aburatoume o corpo, inzoume as Vegas con avelaiñas mortus, e
agora sinto que todo me ferve por dentro, a piques de rebentar. A miña boca
wolof está abrasada coma un tizón.*

A palabra ‘wolof’ podemos atopala nas enciclopedias tanto en idioma galego coma en polaco. O seu uso produce estrañeza, pero outra vez podemos dicir que tanto en galego coma en polaco. Daquela no relato “A tolemia é un sombreiro (18)” (“Szaleństwo jest niczym kapelusz (18)”) a palabra queda coma no texto orixinal, sen ningunha explicación:

*Mają ograniczone pojęcie o tym, co istnieje poza tymi niezdobytymi ścianami;
nigdy nie odważyliby się wyjść, ponieważ wierzą, że czekają na nich szczekające
w wolof wilki.*

Tamén podemos referirnos ao comentario de Fran Alonso sobre a razón de empregar esta palabra no fragmento citado arriba. A semellanza da palabra ‘wolof’ coa palabra inglesa e alemá de ‘lobo’, pódea notar igualmente o lector polaco, ademais a palabra ‘lobo’ en polaco é ‘wilk’, que tamén se parece máis á palabra inglesa e alemá.

2.1.7 Cambutas

‘Cambuta’ é outra palabra con raíces africanas na lingua portuguesa. Segundo o *Novo dicionário banto do Brasil* significa ‘persoa baixa e gorda’ (Lopes, 2003). É unha palabra que non se entende en Galicia.

En *Males de cabeza* atopamos a palabra ‘cambutas’ no relato “05 AM (Vigo)” (Alonso, 2001a: 143):

*Quedei abraiada. Ó longo do corredor e, por suposto, xusto detrás da porta, había un exército de nenos, baixos, gordechos, **cambutas**, cun pelo liso e recortado que lles baixaba cubríndolle a fronte e tapándolles as orellas*

Podemos observar que xunto a esta palabra aparecen outras que son sinónimos seus, así que a imaxinación do lector pode levalo ao significado verdadeiro da palabra.

A palabra ‘cambutas’ está presente tamén na literatura africana da lingua portuguesa, por exemplo en *Luuanda* de José Luandino Vieira, pero non aparece noutras obras de Fran Alonso.

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “05 AM (Vigo)” a palabra ‘cambutas’ non está traducida nin adaptada ao polaco, porque igual que no texto orixinal aparece xusto despois de palabras que son sinónimos seus, daquela pode levar o lector ao mesmo punto que en galego:

*Zdziwiłam się. Wzdłuż korytarza i, naturalnie, tuż za drzwiami, stała armia chłopców, niskich, grubych **cambutas** o prostych włosach, przyciętych tak, że opadały zakrywając im czoło i zasłaniając uszy*

2.2 Palabras adaptadas ou traducidas ao polaco en *Males de cabeza*

2.2.1 Mulemba

‘Mulemba’ é outra palabra de procedencia africana adaptada á obra de Fran Alonso pola sonoridade. Como explica o autor: “Evidentemente, aquí hai un xogo de fonemas bilabiais, buscando sonoridade para o texto. Orixinariamente creo que é o nome dunha árbore, e creo que se dá nas zonas onde hai elefantes. Agora é tamén un topónimo en Angola e un antropónimo (nome ou apelido) en varios países africanos”.

En *Males de cabeza* a palabra ‘mulemba’ aparece dúas veces. A primeira vez no relato “Estou tolo” (Alonso, 2001a: 151):

*Este perfume a canela, o arrecendo a especias, a lombo de elefante, a **mulemba**, que fai que o cerebro me estea indo para atrás no tempo.*

A segunda vez atopámola no capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (17)” (Alonso, 2001a: 153):

*e eu mesmo deito tamén sobre a súas peles aveludadas os meus bicos apaixonados, de tolemia morna e pousona, coma o viño bo, porque, mira, **mulemba**, non hai que pensar que toda a tolemia sexa un desastre.*

Outros libros nos que atopamos a palabra ‘mulemba’ son: *Tortillas para os obreiros*, *Subversións* e *Cemiterio de elefantes*.

En *Tortillas para os obreiros* ‘mulemba’ aparece no poema “Condición de muller” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 92):

*Condición de muller nun home beluso que anda á viruta.
Condición de **mulemba**, muller de malembe,
esperanza rota.*

A palabra ‘mulemba’ Fran Alonso empregouna tamén catro veces en *Subversións*, en tres poemas. O primeiro poema titúlase “besmelh, filla da nube.1” (Alonso, 2001d: 19):

*de refuxiados en pé
e sairá futuro de goma, hasanía
mulemba en cachizas*

O segundo poema no que atopamos a palabra ‘mulemba’ é “galegonía” (Alonso, 2001d: 56):

*corcubión, vibración en aluvión,
mulemba, que en namibia se che fala
para seres duna que leveda e cambia*

O terceiro poema no que atopamos a palabra ‘mulemba’ dúas veces titúlase “periferia” (Alonso, 2001d: 44):

*voan rasante, perfiferia amante, que nos dilúe na terra
de tanta erupción, existímonos, sós, **mulemba** que retorna
desde o mar, entero graneiro de matmata que nos sementa, ...
(...) de áfricas burlonas no corazón que se escoita*

*de nuakchott a soweto, para o insomnio d luz,
mulemba, a mamila agre das mulleres de leite que algún día
soñaron coas dunas en taghit de cristal, soas, son*

En *Cemiterio de elefantes* a palabra ‘mulemba’ aparece no relato “07 AM” (Alonso, 2007a: 103):

*O seu son. A súa tolemia entomolóxica. Os terribles pesadelos. Sentiu o
arreguizo, brutal, coma un elefante esmagando mulemba. Cun movemento
instintivo e irracional botouse sobre a cama.*

Cómpre engadir que a palabra ‘mulemba’ tamén está presente na obra literaria de José Luandino Vieira.

Observando os exemplos nos que aparece a palabra ‘mulemba’ podemos concluír que os contextos nos que se usa son diferentes. O que está seguro é que a palabra non se entende en galego e o seu significado depende da imaxinación do lector, outra vez trátase da sonoridade da palabra, daquela a palabra é intraducible. Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “Estou tolo” traducido como “Jestem szalony” a palabra só está declinada segundo as normas do polaco para que cadre no texto:

*Ta woń cynamonu, aromat przypraw korzennych, skóry słonia, mulemby, który
sprawia, że mózg cofa mi się w czasie.*

No segundo fragmento a palabra queda como no texto en galego: ‘mulemba’. “A tolemia é un sombreiro (17)” (“Szaleństwo jest niczym kapelusz (17)”):

*i ja sam zostawiam na ich aksamitnych skórach namiętne pocałunki ciepłego i
powolnego szaleństwa, jak dobre wino, bo zobacz, mulemba, nie należy myśleć,
że całe szaleństwo jest nieszczęściem.*

Como vemos nos fragmentos citados arriba, a palabra é un acento africano que nin se podería traducir. Como se compón ben no texto, no primeiro caso só había que declinala.

2.2.2 Bembón

A explicación de Fran Alonso da palabra ‘bembón’ é a seguinte: “É unha palabra que procede da poesía de Nicolás Guillén e que eu incorporei á miña. É unha palabra cubana de orixe africana.”

En Cuba chámase ‘bembón’ a persoa que ten ‘bembo’ (o labio grosso e tosco). Neste mesmo contexto aparece no poema titulado “Negro bembón” de Nicolás Guillén (Guillén, 1979):

*¿Po qué te pone tan brabo,
cuando te dicen negro bembón,
si tiene la boca santa,
negro bembón?
Bembón así como ere
tiene de tó;
Caridá te mantiene, te lo dá tó.
Te queja todavía,
negro bembón;
sin pega y con harina,
negro bembón,
majagua de drí blanco,
negro bembón;
sapato de dó tono,
negro bembón.
Bembón así como ere
tiene de tó;
Caridá te mantiene, te lo dá tó.*

En *Males de cabeza* atopamos a palabra ‘bembón’ no relato “A señora Lola” (Alonso, 2001a: 54):

*Ás tardes vai ó bar, con ese andar **bembón** que ten, e alí queda, cos amigos e a botella de caña, a xogar ó dominó..*

No fragmento citado arriba a palabra non ten nada que ver co sentido da palabra na poesía de Nicolás Guillén. Neste contexto o autor define a palabra como un modo de

camiñar: “a mellor metáfora que se me ocorre para definir o seu significado é a forma que ten Fraga de camiñar. Torpón, ou algo así, que se balancea. Eu deixaríaa sen traducir.”.

Fran Alonso emprega tamén esa palabra en *Subversións e Cartas de amor*.

En *Subversións* a palabra ‘bembón’ aparece en dous poemas. A primeira vez no poema “a guerra, vertedeiro abaixo” (Alonso, 2001d: 37):

*Leva camiseta negra, erguida coma un mísil
polos seus peitos **bembóns**, sobre os que se pode ler,
estampadas en tea e con palabras da súa lingua de paz*

A segunda vez atopámola en “periferia” (Alonso, 2001d: 46):

*os espíritos de améndoa, alguén **bembón**, o río librando
en saint louis, djemaa el fna, unha rúa de bomba*

En *Cartas de amor* a palabra ‘bembón’ aparece no relato “Ilegal” (Alonso, 2006: 23):

*E unhas horas máis tarde, convencida por aquel home, e sen saber moi ben
como, eu paseaba o meu corpo **bembón** por pequenos sendeiros de terra,
poeirentos e solitarios, que me levaban cara ao incógnito e o descoñecido*

Podemos observar que Fran Alonso emprega a palabra ‘bembón’ en contextos diferentes que o significado primario da palabra. O que importa é a sonoridade da palabra e o significado depende da imaxinación de lector. Por iso, na tradución polaca de *Males de cabeza* no relato “A señora Lola” (“Pani Lola”) a palabra non está traducida, senón adaptada ao polaco por quitar o acento gráfico da palabra:

*Popołudniami idzie do baru, tym swoim chodem **bembon**, zostaje tam z
kumplami i butelką piwa i gra w domino.*

2.2.3 Cacimbo/ Cacimbada

A palabra ‘cacimbo’ é o nome da estación seca en Angola, nos meses que van dende maio até agosto, mais de feito é bastante húmida. Neste período ocorre con

frecuencia unha néboa intensa, tamén chamada ‘cacimbo’, que dá o nome à estación (Lopes, 2003). O comentario de Fran Alonso con respecto a ‘cacimbo’ é o seguinte: “Esta palabra si que existe, na literatura africana en lingua portuguesa (no escritor Luandino Vieira, por exemplo). Vén do quimbundo. Pero eu sométoa a unha extorsión semántica.”.

En *Males de cabeza* atopamos ‘cacimbos’ no relato “Hamburgo, tan intimamente” (Alonso, 2001a: 117):

*En Hamburgo sempre chovía. Os días deixaban caer a súa poalla de **cacimbos**, cincenta, con aquel neboeiro de pedramol que se introducía por todas as fendas da cidade húmida.*

Noutros dous relatos a base de ‘cacimbo’ o autor chega a crear a palabra ‘cacimbada’. A primeira vez no capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (2)” (Alonso, 2001a: 11):

*porque a maior parte dos gatos levan escrita a soidade neses ollos crípticos que teñen, que parecen de goma fosforescente, **cacimbada**.*

Despois no relato “O ceo amarelo” (Alonso, 2001a: 106):

*Empecei a camiñar cada vez máis a modo, coma se unha fatiga descoñecida e ilocalizable me rubise corpo arriba, procurando praza de hóspede na miña mente **cacimbada**.*

Outros libros de Fran Alonso nos que aparece a palabra ‘cacimbo’ son *Subversións* e *Cartas de amor*. En *Subversións* atopámola en tres poemas. O primeiro é “besmelh, filla da nube 1.” (Alonso, 2001d: 19):

*Vibra a luz na lingua, e nomadeas
bébeda, coa esperanza do alacrán,
saharauí de **cacimbo** zumegante*

O segundo poema titúlase “a guerra, vertedeiro abaixo” (Alonso, 2001d: 38):

*da impotencia, como vomita mentres
algúns danos colaterais se licúan entre o **cacimbo**,
nas esquinas, eses corners de play-game, a ollos*

de piloto azul, marines, elite

O último poema de *Subversións* no que aparece a palabra ‘cacimbo’ é “galicia” (Alonso, 2001d: 67):

*Entre as cruces de pedra unha hai onde medra a caramiña; esa
é a que vale, que a súa semente nos leve a concarneau,
cacimbo gris
que alerta a madrugada. Abre os teus pulmóns, inflama os
bronquiolos*

En *Cartas de amor* atopamos ‘cacimbos’ no relato: “Ilegal” (Alonso, 2006: 21):

*As semanas que pasei en Málaga lémbroas coma se habitase entre unha difusa
néboa de **cacimbos**. Aínda non dera aceptado a miña nova situación: nin a
morte de Assane, nin a miña presenza nun país extraño.*

Podemos observar que nalgúns casos a palabra ‘cacimbo’ garda o sentido orixinal da palabra, noutros é empregada polo autor só pola sonoridade. Fran Alonso explica tamén que “é unha palabra africana que na versión galega tampouco entende ninguén. O que busco aí é, sobre todo, a sonoridade e a estrañeza desa palabra.”

Por iso na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a palabra non está traducida, senón adaptada ao polaco. Así que ‘a poalla de cacimbos’ queda como ‘kapuśniaczek kacymbów’ no relato “Hamburgo, tan intimamente” (“Hamburg, bardzo intymnie”):

*W Hamburgu zawsze padało. W dzień spadał kapuśniaczek **kacymbów**, szary, z
gęstą pedramoliczną mgłą, która wnikała we wszystkie szczeliny wilgotnego
miasta.*

Así mesmo a palabra ‘cacimbada’ está adaptada ao polaco na forma do adxectivo como ‘skacymbacona’ na forma feminina, e ‘skacymbacony’ na masculina, declinada segundo as normas do idioma polaco. No capítulo breve “A tolemia é un sombreiro (2)” (“Szaleństwo jest niczym kapelusz (2)”) lemos de ‘goma cacimbada’:

*gdyż większość kotów ma wpisaną samotność w swych tajemniczych oczach,
które są jakby z gumy fosforyzującej, **skacymbaconej**.*

No relato “O ceo amarelo” (“Żółte niebo”) a palabra toma forma masculina por ‘a mente’ (umysł), que é de xénero masculino en polaco:

Zaczęłam iść coraz wolniej, jakby jakaś nieznane i niemożliwe do zlokalizowania zmęczenie wspinało się wzdłuż mojego ciała w poszukiwaniu gościnnego miejsca w moim skacymbaconym umyśle.

Aínda que non se entenda, a palabra produce estrañeza. A razón pola que adaptar a palabra ao polaco e non deixala como no texto galego é que non se podía ler o texto polaco con fluidez, a palabra ‘cacimbo’ ou ‘cacimbada’ no medio do texto polaco produciría unha ruptura na lectura.

2.2.4 Cafóficos

‘Cafofo’, segundo a explicación de Fran Alonso, é unha palabra africana, que existe como substantivo ‘cafofo’, pero non como adxectivo, “poderíamos asignarlle o significado de errantes, pero preferiría non traducilo.”

En *Males de cabeza* no relato “O ceo amarelo” atopamos a palabra ‘cafóficos’, un adxectivo inventado a base da palabra ‘cafofo’, como ‘pedramólico’ de ‘pedramol’ e ‘cacimbada’ do ‘cacimbo’ (Alonso, 2001a: 108):

*Entre aquela herba, que por veces me daba pola cintura e por veces me alcanzaba o peito, unha brumosa claustrofobia apoderábase de min. Os meus pés avanzaban, un tras outro, **cafóficos**, en tanto eu arelaba poder botar man dun tranquilizante que me relaxase durante un tempo.*

A palabra ‘cafofo’ aparecera tamén na literatura de José Luandino Vieira, por exemplo en *Velhas estórias*, onde significa ‘persoa cega’, coma nalgunhas outras obras de Fran Alonso.

Outros libros de Fran Alonso, nos que aparece a palabra ‘cafofo’ e as súas variantes son: *Tortillas para os obreiros*, *Subversións*, *O brillo dos elefantes*, *Cemiterio de elefantes*, *Cartas de amor*.

En *Tortillas para os obreiros* atopamos a palabra ‘cafofos’ no poema “Manteño un home pirata” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 82):

*Tes fillos **cafofos** coma vacas frías
que che enchen de cristais os calcañares.*

En *Subversións* a palabra ‘cafofo’ e os seus derivados aparecen catro veces, en catro poemas diferentes. Por primeira vez atopámola no poema “milenio” no que Fran Alonso crea unha palabra nova ‘cafofamente’ (Alonso, 2001d: 15):

*na xeografía do corponoso, liña a liña no milenio milenísimo,
profundo portal por onde navegamos **cafofamente**
sacudindo os brazos e cos tendóns inflados*

Despois aparece no poema “insumisión” (Alonso, 2001d: 32):

*Por iso te descubro, rebelde,
nos que obrigan pola forza brava,
cafofos de mente fofa, fofamente falan.*

O terceiro poema no que podemos atopar a palabra ‘cafofo’ titúlase “a guerra, vertedeiro abaixo” (Alonso, 2001d: 38):

*A guerra é unha nena que se afixia nunha garrafa,
un caimán **cafofo** que espreita a noite con navallas*

O último poema de *Subversións* no que aparece a palabra ‘cafofo’, esta vez na versión feminina, é “galicia” (Alonso, 2001d: 65):

*foi acusada de egoísmo, nación que perdiches a fe en ti
mesma,
miseria **cafofa** que provoca enfermidade da alma, Galicia,
traíña atlántica*

En *O brillo dos elefantes* atopamos a palabra ‘cafofa’ no seguinte fragmento (Alonso, 1999: 14):

*Agora, a avoa apenas ten forzas para contar nada. Está cega **cafofa** coma unha vaca vella. A miña pobre doente, a señora Mirta, miña avoa. De cando en vez, as febres altas fana delirar e di cousas sen sentido.*

En *Cemiterio de elefantes* Fran Alonso emprega a palabra ‘cafofo’ tres veces no relato “07 AM” (Alonso, 2007a: 102, 105, 106):

*Descubriuse esvarando a tentas por un andamio abaixo, cego coma **cafofo**, animal desesperado que tenta saír con vida dunha fuga de amoníaco*

*(...)E coma un pata pau calquera, cego **cafofo**, impedido e deventaxado, atopouse descargando lura das Malvinas naquel Mar de Vigo.*

*(...)Mellor sería seguir tirando muros, subindo estadas, sendo porteiro daquela sucia e delirante discoteca, vendendo roupa de muller durante un ano sen cobrar un peso, revendendo polbo para a Escola Náutica, descargando peixe ou mesmo, mesmo soportando fugas de amoníaco, **cafofo**, nos pulmóns cegos*

En *Cartas de amor* tamén o autor usa a palabra ‘cafofa’ no relato “Lonxe” (Alonso, 2006: 115):

*Agora, logo deste ano asfixiante, sinto que preciso romper este illamento, esta soidade que me aboca a alimentarme só de lembranzas. De nostalxia **cafofa**. Porque só de nostalxia non se pode vivir. E eu necesito vivir.*

En virtude dos fragmentos citados arriba, podemos chegar á conclusión de que a palabra ‘cafofo’ e os seus derivados outra vez aparecen no texto pola sonoridade. Por iso na tradución de *Males de cabeza* ao polaco no relato “O ceo amarelo” (“Żółte niebo”) a palabra non está traducida, nin explicada, senón adaptada ao polaco:

*Wśród tej trawy, która czasami była mi po pas a czasami sięgała mi do klatki piersiowej, zawiadnęła mną mglista klaustrofobia. Moje nogi posuwały się jedna za drugą, **kafoficzne**, podczas gdy ja pragnąłem, by móc wyciągnąć rękę po środek uspokajający, który przyniósłby mi ulgę na jakiś czas.*

A palabra ‘cafoficos’ do texto galego non se entende, pero o que é seguro é que produce estrañeza. A mesma función é da palabra ‘kafoficzne’ na tradución polaca. Igual que no caso de ‘cacimbos’, se deixamos a palabra sen adaptala ao polaco, produciríase unha ruptura na lectura, algo que non sería ben visto no texto literario. Por iso a polonización da palabra parece ser a mellor solución.

2.2.5 Auga gorda

‘Auga gorda’ tamén pertence ao léxico de Fran Alonso e repítese en varios libros seus. O comentario que fai o autor con respecto a esa expresión é o seguinte: “Asociación que collín dos escritores africanos. (...) O que busco agora non é tanto a estrañeza da palabra (as dúas, por separado, existen en galego: ‘auga’ e ‘gorda’) como a estrañeza que produce a unión desas dúas palabras (o adxectivo ‘gorda’ referida ao sustantivo ‘auga’). O autor suxire tamén que se debería traducir ao catalán como ‘aigua grassa’ e ao castelán por ‘agua gorda’ e en xeral é unha palabra que se debe traducir sempre.

En *Males de cabeza* atopamos a expresión ‘auga gorda’ en dous relatos. O primeiro titúlase “O ceo amarelo” (Alonso, 2001a: 106):

*Agora o roce da herba nas pernas parecíame unha masa de **auga gorda**, lamacenta, que me dificultaba o paso.*

O segundo relato é “Hamburgo, tan intimamente” (Alonso, 2001a: 119):

*tamén coas que ensinaban mulleres rabiosas, almas perdidas facéndoo entre elas, acariñándose as tetas, mordéndose o pube ós poucos; pero nunca as que mostraban homes sós, homosexuais, **auga gorda**.*

A expresión ‘auga gorda’ está presente tamén noutras obras de Fran Alonso: *Tortillas para os obreiros, Cidades, Subversións, Cartas de amor*.

En *Tortillas para os obreiros* aparece no poema “Manteño un home pirata” da Secuencia A (Alonso, 2001c: 82):

*Hoxe a familia é un fetiche de **auga gorda**, unha evaporación de alcohol.*

A expresión ‘auga gorda’ Fran Alonso empregouna tamén nun dos poemas de *Cidades* (Alonso, 2005: 10):

*Estudiei nun pupitre de **auga gorda** nunha escola onda o mar.*

En *Subversións* atopamos a expresión ‘auga gorda’ no poema “besmelh, filla da nube 4.” (Alonso, 2001d: 25):

*con forza abonda para converterme en
vitrocerámica sísmica, **auga gorda** que almaceno
na epiderme, berros no embalo*

En *Cartas de amor* a expresión ‘auga gorda’ aparece dúas veces no relato “Lonxe”, ambas veces referíndose ao océano (Alonso, 2006: 112, 122):

*Por iso o noso amor é imposible. Entre nós interponse un océano de **auga gorda**
que separa os continentes en que vivimos.*

*(...) Un océano de **auga gorda** interponse entre nós. Por iso, desde Galicia,
desde Gondomar, envíoches o meu derradeiro bico.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco dos relatos “O ceo amarelo” (“Żółte niebo”) e “Hamburgo, tan intimamente” (“Hamburg, bardzo intymnie”) a expresión ‘auga gorda’ está traducida como ‘gruba woda’ declinada segundo as normas do idioma polaco:

*Teraz szelest trawy między nogami wydawał mi się masą błotnistą, **grubej wody**,
która utrudniała mi drogę.*

“Hamburgo, tan intimamente” “Hamburg, bardzo intymnie”:

*również przy tych, które pokazywały rozwścieczone kobiety, zagubione dusze,
które robiły to między sobą, pieszcząc sobie piersi, gryząc się pomалу we
wzgórek łonowy; ale nigdy przy tych, które pokazywały samych mężczyzn,
homoseksualistów, **grubą wodę**.*

O adxectivo ‘gorda’ poderíamos tamén traducilo como ‘tłusta’, pero, como xa fora dito antes, neste caso trátase da estrañeza que producen ambas palabras xuntas, a descrición de auga que produce máis estrañeza para o lector polaco é definitivamente ‘gruba’, non ‘tłusta’.

3 Palabras inventadas a partir de palabras galegas e topónimos: a tradución delas en *Males de cabeza*

O último grupo do vocabulario ‘cosmofrán’ fórmano as palabras inventadas por Fran Alonso a base de léxico galego ou de topónimos. O primeiro subgrupo constitúe o vocabulario que está formado de palabras existentes no idioma galego. O común destes neoloxismos é que cada un está composto de dúas palabras diferentes. O que caracteriza estas palabras é que na tradución de *Males de cabeza* ao polaco tamén están construídas do mesmo modo ca en galego. As palabras pertencentes a este grupo son: ‘forzatroz’, ‘abricar’, ‘embebeliz’, ‘perfumegante’, ‘vomiturais’, ‘peganoxenta’. O segundo subgrupo fórmano topónimos que reciben os seus significados no texto de *Males de cabeza*. Non cabe dúbida que neste caso a significación da palabra depende moitas veces da imaxinación do lector. Este grupo fórmano dous topónimos de Nicaragua: ‘talolinga’ e ‘totumbra’, e un de Galicia, ‘pedramarrada’. Cómpre engadir que estas só son as palabras que aparecen en *Males de cabeza*, noutros libros hai máis.

3.1 Neoloxismos a partir de dúas palabras existentes no idioma galego

3.1.1 Forzatroz

‘Forzatroz’ é unha das palabras inventadas por Fran Alonso a partir das palabras ‘forza’ e ‘atroz’. En *Males de cabeza* aparece no relato “Cousas do intestino” (Alonso, 2001a: 131):

*E de seguido eliminei aquela finxida rixidez da miña expresión e boteime a rir esaxeradamente, con **forzatroz**, coma se quixese darme ante ela unha importancia que non teño. Non debeu ser moi natural.*

Podemos atopala tamén en *Subversións* no poema “periferia” (Alonso, 2001d: 43):

*indentificándonos mandingas, harare, para que unha estrela
de luz encha o kalahari de rosas de area, e cuspimos
con **forzatroz** sobre o tarrafal colonizador, esa reivindicación
que sae de dentro, maldito centro, das tripas de sandra*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a expresión ‘con forzatroz’ que apareceu no relato “Cousas do intestino” está traducida como ‘siłokrutnie’, creada,

seguindo a formación da palabra en galego (‘forza’ + ‘atroz’), a partir das palabras ‘siła’ e ‘okrutnie’. O título do relato en polaco é “Sprawy jelitowe”:

*A następnie usunąłem tę sztuczną sztywność z mojej twarzy i wybuchłem śmiechem, przesadnie, **siłokrutnie**, tak, jakbym chciał nadać sobie przed nią ważności, której nie mam. Musiało to być nienaturalne.*

3.1.2 Abricar

A palabra ‘abricar’ é un verbo inventado por Fran Alonso a partir das palabras ‘abrazar’ e ‘bicar’, ten o significado intenso desas dúas palabras conxuntamente: é un abrazo con bicos. Este verbo en *Males de cabeza* aparece conxugado no relato “O fareiro” (Alonso, 2001a: 168):

*Logo achegouse a el e abrazouno, **abricouno**, aloumiñouno, bicouno e consolouno.*

Na tradución polaca deste relato baixo o título “Latarnik” a palabra está creada do mesmo modo ca en galego, é dicir, das palabras equivalentes a ‘abrazar’ e ‘bicar’, que en polaco son os verbos ‘uściskać’ e ‘całować’, os cales nos dan o infinitivo ‘uściskałować’. No relato en polaco o verbo aparece na forma conxugada ‘uściskałowała’:

*Później zbliżyła się do niego i go objęła, **uściskałowała**, pogłaskała, pocałowała i pocieszyła.*

3.1.3 Embebeliz

‘Embebeliz’ é outra palabra inventada polo autor a partir doutras palabras existentes en galego : ‘bébedo’ e ‘feliz’. En *Males de cabeza* aparece no relato “Cousas do intestino” (Alonso, 2001a: 128):

*As rúas estaban inzadas de xentío, sobre todo ás portas dos pubs e dos locais improvisados para a ocasión, e nas beiras amontoábanse as latas de cervexa baleiras, esmagadas, machucadas, desfeitas. A peña berraba e cantaba sen lle importar a chuvia, **embebeliz**.*

Na tradución do relato ao polaco a palabra ‘emebeliz’ está traducida como ‘podpitaśliwa’, formada das palabras ‘podpita’ e ‘szczęśliwa’:

*Ulice były przepelnione ludźmi, przede wszystkim wejścia do pubów i lokali zaimprovizowanych na tą okazję, a po dwóch stronach gromadziły się puste puszki po piwie, splaszczone, zgniecione, zniszczone. **Podpitaśliwa** grupka przyjaciół krzyczała i śpiewała, nie zwracając uwagi na deszcz.*

3.1.4 Perfumegante

‘Perfumegante’ é outra invención de Fran Alonso, esta vez a partir das palabras ‘perfume’ e ‘fumegante’. En *Males de cabeza* aparece tamén no relato “Cousas do intestino” (Alonso, 2001a: 131):

*Estivemos os dous así, a rir, porque ela me seguía o xogo, eu cada vez máis bébedo e ela con aquelas tetas puntiagudas enchoupadas no lúpulo pegañento, que lle debeu deixar **perfumegante** a lencería e a súa pel de cerva.*

En polaco había que traducir toda a expresión ‘deixar perfumegante’ para que quedase ben no texto, por iso a palabra nova que é ‘uperfdymować’ está creada a partir de dous verbos: ‘uperfumować’ e ‘dymić’:

*Śmieliśmy się tak we dwojkę, ponieważ ona szła za moją grą, ja coraz bardziej pijany a ona z tymi sterczącymi cyckami mokrymi od lepkiego chmielu, który musiał **uperfdymować** bieliznę i jej skórę łani.*

3.1.5 Vomiturais

‘Vomiturais’ é outra invención de Fran Alonso que aparece no relato “Cousas do intestino”. A palabra está inventada a partir das palabras ‘vómitos’ e ‘guturais’, de xeito que os ‘ruídos vomiturais’ teñen un significado forzado. Aparece no seguinte fragmento (Alonso, 2001a: 134):

*Alguén estaba a vomitar de forma noxenta. Quen se atopaba alí parecía botar a vida pola boca para fóra: enchíao todo cos seus ruídos **vomiturais**, estremecedores.*

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a palabra ‘vomiturais’ está creada do mesmo modo, é dicir, das palabras ‘wymioty’ e ‘gardłowe’ que nos dan a palabra ‘wymiotogardłowe’. Este neoloxismo aparece declinado no relato “Cousas do intestino” (“Sprawy jelitowe”):

Ktoś wymiotował w odrażający sposób. Wydawało się, że ten, kto się tam znajdował, wydalal na zewnątrz życie przez usta: wypełniał wszystko swoimi wymiotogardłowymi, wstrząsającymi hałasami.

3.1.6 Peganoxenta

A palabra ‘peganoxenta’ foi inventada por Fran Alonso a partir das palabras: “pegañenta” e “noxenta”. En *Males de cabeza*, como a maioría das palabras deste grupo, aparece no relato “Cousas do intestino” (Alonso, 2001a: 134):

*Unha masa líquida, húmida e **pegañoxenta**, avanzaba cara ó meu territorio. Aquel ghicho anónimo non daba parado de trousersar.*

Na versión polaca de *Males de cabeza* a palabra está traducida como ‘lepkobrzydliwa’, creada, como en galego, das palabras ‘lepka’ e ‘obrzydliwa’:

*Płynna masa, mokra i **lepkobrzydliwa** posuwala się w kierunku mojego terytorium.*

3.2 Neoloxismos a partir de toponimia centroamericana e galega

3.2.1 Talolinga

A palabra ‘talolinga’ non é unha palabra galega e para os galegofalantes non está claro o que significa. En *Males de cabeza* atopamos esta palabra no relato “A señora Lola” (Alonso, 2001a: 56):

*Esa é sempre a peor hora. Entre as dez e as once, todos teñen fame e berran e parece que a barra tremese, como na **talolinga**, co timbre das súas voces brumosas.*

Segundo indica Fran Alonso, a palabra ‘talolinga’ “procede das linguas amerindias de Centroamérica. Evidentemente, indica movemento, como ‘tremi’, pero en realidade é un invento meu nese contexto.”

Cómpre engadir que ‘Talolinga’ é tamén o nome dunha localidade en Nicaragua.

Por primeira vez Fran Alonso empregou a palabra ‘talolinga’ en *O brillo dos elefantes* e despois nun dos poemas de *Subversións*.

En *O brillo dos elefantes* a palabra ‘talolinga’ está ao lado do lugar no que a terra treme (Alonso, 1999: 13):

*O papá e a mamá queríanse moito. A avoa Mirta conta que se coñeceron hai moitos anos, na guerra, e que unha faísca de espigas del sol prendeu entre eles e ese amor xa nunca se esgotou. Tal e como a avoa o conta, con tanta paixón, semella que se coñeceron na **talolinga**, aló onde a terra treme.*

En *Subversións* atopamos a palabra ‘talolinga’ no poema “galicia” (Alonso, 2001d: 67):

*Aprende a convivir na **talolinga**, fai dela unha poción,
esnaquiza
os pazos encantados, carabela de xeada que disque gardas
nas entrañas*

Na tradución de *Males de cabeza* do relato “A señora Lola” (“Pani Lola”) a palabra ‘talolinga’ non está traducida ao polaco, como no texto galego, déixase a interpretación do seu significado á imaxinación do lector:

*To jest zawsze najgorsza godzina. Między dziesiątą a jedenastą wszyscy są głodni i krzyczą, i wydaje się, że lada bufetu trzęsie się jak **talolinga**, od barwy ich mglistego głosu.*

No fragmento citado arriba podemos notar que hai un cambio se comparamos co texto orixinal, en vez de ‘como na talolinga’ na tradución ao polaco aparece ‘como talolinga’. É un cambio feito a propósito para gardar a fluidez da lectura, porque se puxemos ‘como na talolinga’, en polaco habería que cambiar a forma da palabra ‘talolinga’ e quedaría ‘jak w talolindze’. Como igual non se entende o que significa, esa

modificación non cambia moito o sentido da frase en total, pero é máis agradable para o oído.

3.2.2 Totumbra

A palabra ‘Totumbra’ tamén é o nome dunha localidade en Nicaragua. Como ‘talolinga’, non é unha palabra que se poida entender en Galicia. En *Males de cabeza* atopámola no relato “05 AM (Vigo)” (Alonso, 2001a: 140):

*Por detrás das cortinas escoitábase un **totumbra** de voces e pasos e intuíase un continuo e intenso movemento.*

Alén de *Males de cabeza* Fran Alonso empregouna tamén en *O brillo dos elefantes* no seguinte fragmento (Alonso, 1999: 27):

*vexo o silencio mesto e inquedante que ás veces se apodera das cousas coma se pronunciasse a palabra guerra; vexo o **totumbra** que arman as galiñas cando senten os disparos dos paramilitares que baixan de noite buscando sangue*

Dos contextos de ambos fragmentos citados arriba podemos deducir que o significado de ‘totumbra’ sería como alboroto, barullo, pero iso só é unha interpretación do lector. Tomando en conta eses factores, podemos chegar á conclusión de que o mellor sería non traducir esta palabra ao polaco. Por iso na tradución polaca do relato “05 AM (Vigo)” a palabra tamén queda como ‘totumbra’:

*Zza kotar słyszalna była **totumbra** glosów i kroków, i instynktownie odczuwało się nieustanny i wzmożony ruch.*

A continuación coméntanse as palabras inventadas a base de toponimia galega.

3.2.3 Pedramarrada

A palabra ‘pedramarrada’ atopámola en *Males de cabeza* no relato “05 AM (Vigo)” (Alonso, 2001a: 146):

*De súpeto, a rapaza abriu os ollos e a boca, instintivamente. Pastillas, díxose. Abriu e pechou as mans. Tiña os tendóns flácidos, coma plátanos. Estaba mal, sentíase **pedramarrada**.*

Como explica Fran Alonso: “É un topónimo que existe en Galicia, na costa entre Muros

e Cee. Pareceume un topónimo tan fantástico e sonoro que o incorporei inmediatamente aos meus textos (iso aprendino moito de Valle Inclán, aínda que el o facía sobre todo para nomear persoas ou lugares imaxinarios). Non ten tradución posible. ‘Sentíame pedramarrada’ ten a interpretación que o lector queira darlle. (...) O importante é que provoca ‘estrañeza’ no texto. Non se pode traducir.”

A palabra ‘pedramarrada’ tamén aparece en *Subversións*, no poema “galicia” (Alonso, 2001d: 67):

*verdes náufragos de pé. Queremos sentir a túa epiderme de magdalena,
menstruando, Galicia cafusa, **pedramarrada***

Na tradución de *Males de cabeza* ao polaco a palabra non está traducida, queda igual que no texto orixinal en galego. Aínda que non se entenda nin relación con nada, como di Fran Alonso, pode significar o que o lector queira. O importante é que no texto galego tampouco se relaciona ‘pedramarrada’ co topónimo. Así que na tradución polaca lemos que a rapaza ‘czuła się pedramarrada’ “05 AM (Vigo)”:

*Nagle, dziewczyna otworzyła oczy i buzię, odruchowo. Tabletki, powiedziała do siebie. Otworzyła i zamknęła dlonie. Miała ścięgna zwiotczące jak banany. Było jej niedobrze, czuła się **pedramarrada**.*

Conclusións

Unha análise do tipo de problemas identificados na tradución da obra de Fran Alonso permítenos achegarnos ás posibles solucións na tradución de *Males de cabeza* do galego ao polaco. Neste traballo centrámonos na tradución da novela no vocabulario moi característico do autor. No caso de cada palabra do vocabulario ‘cosmofrán’, observamos os fragmentos nos que apareceron en *Males de cabeza* e noutras obras do autor, intentamos buscar o seu significado real (se era posible) e na obra de Fran Alonso, e, se non era evidente, a percepción no texto orixinal por parte de galegofalantes. Este modo de investigación permitiunos determinar a maneira de traducir os vocábulos ao polaco. Despois mostramos os fragmentos da tradución polaca de *Males de cabeza* nos que apareceron as palabras que foron obxecto da nosa investigación.

Ao principio, destacamos tres grupos do vocabulario ‘cosmofrán’ e a cada grupo dedicamos un capítulo deste traballo. O primeiro grupo constituírono as palabras emblemáticas na obra de Fran Alonso. Entre estes vocábulos puidemos tamén distinguir as palabras claves na obra do autor, que son ‘pedramol’ e ‘esparto’, e as palabras que teñen un valor persoal para o autor por estaren relacionadas coa súa infancia, co ámbito mariño ou con Galicia. En ambos grupos analizamos os contextos nos que as palabras apareceron en *Males de cabeza* e noutras obras do autor, e despois presentamos os fragmentos da tradución polaca. Podemos sacar conclusións e dicir que para este grupo do vocabulario ‘cosmofrán’ os factores decisivos de se unha palabra se debería traducir, deixar como no texto orixinal, adaptar ao idioma polaco ou explicar, foron por un lado a recepción da palabra en galego e a necesidade de provocar a mesma sensación para o lector polaco, e por outro lado gardar o estilo e carácter da obra de Fran Alonso para que sexa entendible para o lector polaco.

O seguinte grupo de vocabulario ‘cosmofrán’, ao que dedicamos o capítulo segundo desta tese, fórmano as palabras que teñen raíces africanas. A maior parte deste vocabulario o autor colleuno dos escritores africanos da lingua portuguesa e esa é a razón pola que, analizando os contextos nos que apareceron as palabras en *Males de cabeza* e noutros libros de Fran Alonso, referímonos tamén a eses escritores. O factor máis importante para a tradución dos fragmentos nos que apareceron estes vocábulos foi

o feito de que en Galicia estas palabras non se entenden no texto, o autor emprégaa pola sonoridade e sen respectar o seu significado. En consecuencia, na tradución de *Males de cabeza* ao polaco, gran número do vocabulario ‘cosmofrán’ pertencente a este grupo quedou sen tradución, algunhas palabras foron adaptadas á lingua polaca para que cadrasen ben no texto e só unha expresión foi traducida (‘auga gorda’) porque se trataba da estrañeza que producían ambas palabras xuntas.

O terceiro e, ao mesmo tempo, o último grupo do vocabulario ‘cosmofrán’, constituírono os neoloxismos. Entre eles puidemos destacar dous subgrupos. O primeiro formárono as palabras que foron creadas a partir de dúas palabras existentes en galego. No caso de todo este subgrupo, como puidemos observar nos fragmentos da tradución, aplicamos a mesma regra para a tradución ao polaco en *Males de cabeza*, é dicir, buscamos palabras relevantes no idioma polaco e formamos neoloxismos dun modo parecido. No segundo subgrupo deste vocabulario entraron os neoloxismos semánticos que foron creados a partir de topónimos e gañaron os seus significados. Estas palabras non foron traducidas ao polaco en *Males de cabeza* porque o seu significado o lector pode intuilo, igual que no texto orixinal en galego.

Para concluír, só engadir que decidín realizar o meu traballo de tradución da obra do escritor Fran Alonso porque coído que ao mesmo tempo que é un escritor moi galego e nos achega a esta terra atlántica que a min tanto me cativou, tamén ten moito de universal, polo que pode ser moi ben entendido en Polonia. E concretamente escollín a súa obra *Males de cabeza*, porque encerra un universo que me atraeu desde que collín o libro por primeira entre as miñas man e comecei a súa lectura.

Bibliografía

FONTES PRIMARIAS

- Alonso, F. (2001a). *Males de cabeza*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2002a). *Males de cabeza*. Vigo: La voz de Galicia.
- Alonso, F. (2007d). *Males de cabeza*. Vigo: Faktoría K de libros.
- Alonso, F. (2007c). *Mals de cap*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa edicions.
- Alonso, F. (2006). *Cartas de amor*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2007a). *Cemiterio de elefantes* (6a edición ed.). Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2005). *Cidades* (Segunda edición ed.). Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (1999). *O brillo dos elefantes*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2002b). O día das torres. En M. Aleixandre, F. Alonso, A. Angueira, X. Borrazás, X. C. Caneiro, C. Cabido, et al., *Materia prima. RELATOS CONTEMPRÁNEOS* (pp. 31-50). Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (1992). *Persianas, pedramol e outros nervios*. Vigo: Alacrán.
- Alonso, F. (2007b). Café virtual. En B. Riveiro, F. Alonso, E. Pérez, & C. Mosteiro, *Historias para ler e mirar* (pp. 21-33). Santiago: Xunta de Galicia; Dirección Xeral de Creación e Difusión Cultural.
- Alonso, F. (2001b). *Silencio*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2001d). Subversións. En F. Alonso, *Subversións*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.
- Alonso, F. (2001c). Tortillas para os obreiros. En F. Alonso, *Subversións* (pp. 71 - 97). Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A., 2001.

Alonso, F. (1998). *Tráiler*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, S.A.

FONTES SECUNDARIAS

Barańczak, S. (2007). *Ocalone w tłumaczeniu*. Kraków: Wydawnictwo a5.

Bednarczyk, A. (2008). *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

García Yebra, V. (1983). *En torno a la traducción*. Madrid: Gredos.

García Yebra, V. (1994). *Traducción: historia y teoría*. Madrid: Gredos.

Guillén, N. (1979). *Nueva antología mayor*. La Habana: Editorial Letras Cubanas.

Majkiewicz, A. (2008). *Intertekstualność - implikacje dla teorii przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

Makowska, B., & Jampolska-Wasiak, B. (2008). *Podróże polecają... Zielona Hiszpania. Droga św. Jakuba. Galicia (3)*. Warszawa: Murator.

Morillas, E., & Arias, J. P. (1997). *El papel del traductor*. Salamanca: Colegio de España.

Pieńkos, J. (1993). *Przekład i tłumacz we współczesnym świecie*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

Torre, E. (1994). *Teoría de la traducción literaria*. Madrid: Síntesis.

Vieira, J. L. (1982). *Luuanda*. São Paulo: Editora Ática.

Vieira, J. L. (1974). *No antigamente, na vida: estórias*. Lisboa: Edições 70.

DICIONARIOS E FONTES DE REFERENCIA LINGÜÍSTICA

CORGA: Corpus de referencia do galego actual. (Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades.) Obtido o 1 de marzo de 2009, de <http://corpus.cirp.es/corga/>

Diccionario da Real Academia Galega. (1997). Obtido de <http://www.edu.xunta.es/diccionarios/BuscaTermo.jsp>

Diccionario de Galego. (Secretaría Xeral de Política Lingüística. Xunta de Galicia. Editorial Ir Indo) Obtido o 11 de marzo de 2009, de <http://www.digalego.com>

Dicionário e-Estraviz. Obtido o 11 de marzo de 2009, de AGAL. Asociación Galega da Lingua: <http://www.agal-gz.org/estraviz/modules.php?name=Dictionary&file=pesquisarcomp>

Feixó, X. (1999). *Diccionario Cumio da lingua galega en CD-ROM.* Vigo: Edicións de Cumio.

Franco Grande, X. L. (1978). *Vocabulario galego-castelán.* Vigo: Editorial Galaxia.

Lopes, N. (2003). *Novo dicionário banto do Brasil: contendo mais de 250 propostas etmológicas acolhidas pelo dicionário Houaiss.* Rio de Janeiro: Pallas Editora.

Lusofonia. (s.d.). *Lusofonia plataforma de apoio ao estudo da língua portuguesa no mundo.* Obtido de GLOSSÁRIO LITERATURAS AFRICANAS DE LÍNGUA PORTUGUESA: http://lusofonia.com.sapo.pt/glossario_africano.htm

Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego. (2005). Santiago de Compostela: Real Academia Galega, Instituto da Lingua Galega. Xunta de Galicia.

EP PWN, (2008). *Encyklopedia popularna PWN.* Edycja 2007.

USJP PWN, (2006). *Uniwersalny słownik języka polskiego.* (2.0). Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

ARTIGOS DE INTERNET

Martínez Bouzas, F. (marzo de 2001). *O sombreiro da tolemia.* Obtido o 18 de setembro de 2008, de Centro de Documentación da AELG: <http://www.aelg.org/Centrod/doc/GetParatextById.do?id=paratext1346&query=fran+alonso>

galegos.info. *Fran Alonso*. (GaliciaDixital.Portal de Galicia) Obtido o 1 de marzo de 2009, de galegos.info: <http://www.galegos.info/detalle.php?id=1610&tabla=galegos>

Ramón, N. *Males de cabeza de Fran Alonso*. Obtido o 11 de xaneiro de 2009, de Vieiros: <http://vello.vieiros.com/malesdecabeza/resenhas.html>

Vieiros. (1 de maio de 2009). *Males de cabeza*. Obtido o 1 de febreiro de 2009, de Vieiros: <http://vello.vieiros.com/malesdecabeza/>

Alonso, F. (2004). *CABRAFANADA*. Obtido o 23 de Marzo de 2009, de páxina Web de blog do Fran Alonso: <http://cabrafanadablog.blogspot.com/>